

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

Vzorce, podobnosti a rozdíly životních drah osob s postižením

**Life Course Patterns, Similarities and Differences of People with
a Disability**

Bakalářská práce

Vypracovala: Hana Reitzová DiS.

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Šiška, PhD.

2014

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím se zpřístupněním práce.

V Praze, dne 11. června 2014

Hana Reitzová DiS.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Janu Šiškovi, Ph.D. za poskytnutou pomoc a odborné vedení při zpracování této práce a účastníkům mého výzkumu za spolupráci, upřímnost a otevřenost.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá životními osudy osob s mentálním postižením v žijícím v oblasti Šluknovského výběžku. Kvalitativní výzkum je zpracován formou rozhovorů, díky nimž je umožněno nahlédnout do jejich životů, myšlenek a názorů. Práce je podložena teoretickými východisky z oblasti vývoje paradigmatu mentálního postižení a legislativního a sociálního vývoje za období od padesátých let dvacátého století do současnosti. A v neposlední řadě je podán přehled možností ubytování, vzdělávání a zaměstnávání osob s mentálním postižením v regionu.

Klíčová slova: mentální postižení, životní osudy, kvalitativní výzkum, rozhovory

ABSTRACT

This thesis deals with life courses of people with a mental disabilities living in the area of Sluknov peninsula. Qualitative research is compiled by interviews that give us a chance to peek into their lives, thoughts and opinions. The thesis is based on theoretical foundations concerning the evolution of mental disability paradigm and legislative and social progress from 1950s to present days. Then I give a summary of options how to accomodate, educate and employ people with mental disabilities in the region.

Key words: mental disability, life courses, qualitative research, interviews

ANOTACE:

Tématem této bakalářské práce jsou vzorce, podobnosti a rozdíly životních drah osob s postižením. Práce je zaměřena na osoby s mentálním a kombinovaným postižením, zahrnujícím mentální postižení, a to v oblasti Šluknovského výběžku. Důvodem je zdejší poměrně velká koncentrace osob s mentálním postižením s mnoha odlišnými životními zkušenostmi, pocházejících z nejrůznějších koutů naší republiky.

OBSAH:

0 Úvod	10
1. Člověk s mentálním postižením	11
1.1 Vývoj definice mentálního postižení	11
1.1.1 Mentální retardace vyjádřená stupněm inteligence	11
1.1.2 Biologické faktory	12
1.1.3 Sociální faktory	12
1.1.4 Definice pohlížející na mentální postižení z vícera hledisek	12
1.1.5 Současné pojetí	13
1.1.6 Sociální pojem postižení	14
1.2 Psychologické zvláštnosti jedinců s mentální retardací	15
1.2.1 Zvláštnosti v kognitivních procesech	15
1.2.2 Zvláštnosti ve vnímání	15
1.2.3 Emoční prožívání a chování	16
1.2.4 Oboustranný dialog	17
2. Sociální služby	18
2.1 Legislativní úprava sociálních služeb od roku 1948 do 90. let 20. století	18
2.2 Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.	19
2.3 Sociální služby – poskytování ubytování osobám s postižením	20
2.4 Historie a současnost ústavů pro osoby s postižením v oblasti Šluknovského výběžku	21
2.4.1 Domov pro osoby se zdravotním postižením Brtníky	22
2.4.2 Domov pro osoby se zdravotním postižením Kytlice	22
2.4.3 Integrované centrum pro osoby se zdravotním postižením Horní Poustevna	23
2.4.4 Domovy pro osoby se zdravotním postižením Oleška – Kamenice	24
2.4.5 Ústav sociální péče Lobendava	24
2.4.6 Chráněné bydlení Pastelky Vilémov	25

3. Vzdělávání osob s mentálním postižením – legislativa	
a situace ve Šluknovském výběžku	26
3.1 Předškolní vzdělávání	26
3.2 Povinná školní docházka	27
3.3 Další vzdělávání osob s mentálním postižením	29
4. Zaměstnávání osob s mentálním postižením	30
4.1 Socioterapeutické dílny	31
4.2 Podporované zaměstnávání	31
4.3 Volný trh práce	32
4.3.1 Zaměstnávání osob s mentálním postižením z pohledu Úřadu práce	32
5. Fenomenografie a autobiografie	35
6. Kvalitativní výzkum	37
6.1 Plán kvalitativního výzkumu	38
6.2 Etická pravidla rozhovorů	38
6.3 Semistrukturovaný dotazník	39
6.4 Přepisy rozhovorů	40
6.4.1 Ivana	40
6.4.2 Kevin	41
6.4.3 Iveta	43
6.4.4 Romana	45
6.4.5 Jára	45
6.4.6 Milda	46
6.4.7 Roman	47
6.4.8 Jaromír	48
6.5 Analýza získaných dat	50
6.5.1 Rané dětství	50
6.5.2 Umístění do ústavní péče – věk	51
6.5.3 Počet a druh ústavních zařízení během života	51
6.5.4 Povinná školní docházka	51
6.5.5 Vztah k vrstevníkům v době dětství	52

6.5.6	Současný život – způsob bydlení	52
6.5.7	Kontakty s původní rodinou v současnosti	52
6.5.8	Kontakt s vrstevníky	53
6.5.9	Partnerský život	53
6.5.10	Zaměstnání	53
6.5.11	Spokojenost v zaměstnání	54
6.5.12	Účast na domácích pracích	54
6.5.13	Zájmy a koníčky	54
6.5.14	Neoblíbené činnosti	55
6.5.15	Oblíbené a neoblíbené potraviny a pokrmy	55
6.5.16	Spokojenost se současnou situací	56
6.5.17	Plány do budoucna	56
6.5.18	Nezařaditelné informace	57
6.6	Shrnutí výzkumu	57
6.6.1	Dětství	57
6.6.2	Období povinné školní docházky	58
6.6.3	Současné kontakty s rodinou a vrstevníky	59
6.6.4	Současné bydlení	59
6.6.5	Zaměstnání	60
6.6.6	Oblíbené a neoblíbené potraviny a pokrmy	60
6.6.7	Záliby a neoblíbené činnosti	60
6.6.8	Spokojenost se životem, plány	60
6.6.9	Nezařaditelné údaje	61
7.	Závěr	62
8.	Seznam literatury, zdroje	63

Příloha

Evidenční list

0 Úvod

Cílem práce je nahlédnout očima lidí s mentálním postižením na jejich vlastní životy, zamyslet se nad tím, jaké jsou jejich osudy, názory, myšlenky. Tito lidé žijí mezi ostatními lidmi, prožívají své každodenní starosti i radosti. Absolvují školní docházku, připravují se na budoucí zaměstnání, posléze hledají možné uplatnění i místo v životě. Mají zájem prožít svůj život s milovaným partnerem v bezpečném prostředí. Všechny tyto faktory patří k běžnému životu, ve kterém se tyto osoby musí oproti intaktní populaci potýkat s mnoha obtížemi a znevýhodněními.

Dostatek takovýchto informací by mohl pomoci ke změně v přístupu ke spoluobčanům s mentálním postižením z paternalistického, ochrannického, pečovatelského k demokratickému, partnerskému, podporujícímu.

1. Člověk s mentálním postižením

Prostřednictvím rozhovorů se pokusíme v této práci nahlédnout do životů osob s mentálním postižením různého věku, rodinného zázemí, zkušeností. Jedno však mají společné. Vzhledem k jejich postižení do jejich životů již od narození nebo útlého věku zasahovaly kromě jejich nejbližších i další osoby, a to v mnohem větší míře, než u intaktní části populace. Jedná se zejména o odborníky z řad lékařů, zdravotníků, pedagogů, ale i právníků a zákonodárců. Na tyto osoby se nahlíželo a nahlíží podle platného paradigmatu, kvalitu jejich životů určuje platná legislativa.

1.1 Vývoj definice mentálního postižení

Nejmladšímu respondentovi tohoto výzkumu je 22 let a nejstaršímu 56 let. Během jejich životů se několikrát změnil náhled odborníků z řad zdravotníků, psychologů a pedagogů na mentální postižení. Tyto změny se odrážely i v jejich životech. Z tohoto důvodu je zde uveden vývoj definice mentálního postižení a zároveň paradigmatu za poslední půl století.

Pokud se snažíme o určení definice mentálního postižení a nahlédneme do knih, zjistíme, že se nejedná o nic jednoduchého. Přesto stanovení jednotného pohledu na problematiku je záležitost dostatečně potřebná. Pouze pokud víme, čím se máme zabývat, dokážeme odvodit i praktické řešení. (Černá, 1995) Faktory, které stanovil Doll v roce 1941 (sociální nepřizpůsobivost, zaostalý vývoj, nedostatečná zralost vzniklé na základě mentální abnormality) se objevují v celé řadě definic. (Doll, 1941 in Černá, 1995)

1.1.1 Mentální retardace vyjádřená stupněm inteligence

Nejčastěji používaným kritériem pro určení mentální retardace je stupeň inteligence, vyjádřený inteligenčním kvocientem. Tento přístup na jedné straně umožňuje podle zastánců určité porovnávání, zjednodušení a stanovení prognózy. Na druhé straně je ale nutné brát v úvahu celou osobnost člověka. Z našich odborníků např. Mysliveček (1957 in Černá, 1995) upozorňuje, že pouhé číslo IQ nám napoví o osobnosti člověka málo, Richterová (1963 in Černá, 1995) poukazuje na rozpory, kdy dítě s IQ v mezích normálu má při některých úkolech velké problémy

a naopak dítě s nižším inteligenčním koeficientem dosáhlo během dalšího vývoje téměř normálních hodnot. Dále Langer již v roce 1969 (in Černá, 1995) navrhuje a doporučuje stanovit a využívat i další kvocienty (sociální, motorický a edukační), které lépe vystihnou celistvou osobnost člověka.

1.1.2 Biologické faktory

V ruské literatuře se nejvíce setkáme s pojetím definice zdůrazňující biologické faktory, kdy sociální faktory jsou pouze druhotnými činiteli. Z této oblasti jmenujme alespoň Rubinštejnovou (1976 in Černá, 1995), která definuje mentální retardaci jako „*trvalé snížení poznávací schopnosti, které vzniklo v důsledku organického poškození mozku*“. (Černá, 1995, s. 10) S touto teorií koresponduje i pojetí Sovákovo (1972 in Černá, 1995). Mysliveček (1957 in Černá, 1995) také považuje mentální retardaci za postižení mozku, ale zároveň upozorňuje na „*nesouměrnosti postižení a individualitu postižené osobnosti*“. (Černá, 1995, s.10)

1.1.3 Sociální faktory

Anglosaští odborníci se naopak spíše zaměřili na definice se zdůrazněním sociálních faktorů. Trengold (1956 in Černá, 1995) považuje mentální retardaci za stav neschopnosti daného jedince adaptovat se na dané prostředí. Mercerová (1973 in Černá, 1995) poznamenává, že „*jedinec je mentálně retardovaný, pokud ho určitý sociální systém takto označí*“. (Černá, 1995, s. 11) Obdobně k problematice přistupuje Kanner (1957 in Černá, 1995), který však dělí osoby s mentální retardací na dvě skupiny. Jedna skupina by měla problémy vyrovnávat se s požadavky okolí v jakémkoli prostředí a jakékoli sociální skupině. Druhá skupina se obtížně vyrovnává pouze s požadavky prostředí, ve kterém žije. V jiné době či prostředí by se tito jedinci mohli bez problémů vyrovnat a realizovat.

1.1.4 Definice pohlížející na mentální postižení z vícera hledisek

A v neposlední řadě jsou zde definice, které se zaobírají vícero hledisky. Tyto definice berou v úvahu rozmanitý obraz osobnosti jako celek. Mentální postižení ovlivňuje tuto osobnost různou intenzitou, rozložením i hloubkou. Zároveň

se zabírají i sociálními důsledky plynoucími z postižení. Za všechny autory je možno jmenovat alespoň Grossmana (1972 in Černá, 1995), který nejprve zveřejnil tuto definici: „*Mentální retardace se týká značně podprůměrných základních intelektuálních činností, které existují současně s deficitem v adaptivním chování a projevují se během vývoje jedince.*“ (Černá, 1995, s. 12) Tato definice byla časem několikrát upravována a vyjadřovali se k ní další významní autoři. Např. Walthall, Love a Kidd ji kritizovali pro absenci výchovně vzdělávací perspektivy člověka. Zejména Kidd (1977 in Černá, 1995) považoval za důležité vývojové hledisko „*v souvislosti s rozvojem schopností učit se, dělat vlastní adekvátní rozhodnutí, provádět volbu, mít vlastní úsudek a umět se vyrovnat sám se sebou a svým okolím*“ (Černá, 1995, s. 12) Definice uváděná v Terminologickém speciálně pedagogickém slovníku, vydaném UNESCO v roce 1983 zní: „*Pojem mentální retardace se vztahuje k podprůměrnému obecně intelektuálnímu fungování, osoby, které se stávají zřejmým v průběhu vývoje a je spojeno s poruchami adaptačního chování. Poruchy adaptace jsou zřejmé: z pomalého tempa dospívání, ze snížené schopnosti učit se, z nedostatečné sociální přizpůsobivosti*“ (Černá, 1995, s. 12-13)

1.1.5 Současné pojetí

Z novějších definic bych ráda uvedla alespoň následující: „*Za mentálně retardované (postižené) se považují takoví jedinci (děti, mládež i dospělí), u nichž dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám v adaptačním chování. Hloubka a míra postižení jednotlivých funkcí je u nich individuálně odlišná*“ (Švarcová 2006, s. 28). Vágnerová (2004, s. 289) ve své definici zohledňuje opoždění intelektového vývoje dítěte i přes vhodné výchovné působení: „*Mentální retardace je souhrnné označení vrozeného postižení rozumových schopností, které se projeví neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit. Je definována jako neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje (méně než 70 % normy), přestože postižený jedinec byl přijatelným způsobem výchovně stimulován. Hlavními znaky mentální retardace jsou nedostatečný rozvoj myšlení a řeči, omezená schopnost učení a z toho vyplývající obtížnější adaptace na běžné životní podmínky.*“

Dále se zabývá rozdílem mezi mentální retardací a demencí. První z nich je vrozená a psychický vývoj dítěte je už od narození nestandardní. Oproti tomu demence vzniká v pozdějším věku a projeví se úbytkem již rozvinutých psychických schopností.

1.1.6 Sociální pojem postižení

Všechny tyto definice, ať už pohlížíjí na mentální postižení z jakéhokoliv pohledu, se zabývají pouze omezeními, problémy a nedostatky, které postižení přináší. Jsou základním pohledem medicínského modelu péče o osoby s mentální retardací. V 70. letech minulého století se však objevuje zcela jiný pohled na celou záležitost, kterou Oliver (1990 in Černá, 2008) nazývá sociálním modelem postižení. Dívá se na věc z druhé strany. Jedinec s mentálním postižením je vlastně obětí sociálního útisku společnosti. Je pouze na společnosti, aby těmto osobám poskytla takovou míru podpory, kterou potřebují pro svou realizaci.

Po publikaci této myšlenky a také díky práce svépomocných skupin rodičů a dalších osob nejprve v USA dochází k celosvětovému hnutí, jež vede k postupné deinstitucionalizaci a změně paradigmatu. Těmto změněným podmínkám se přizpůsobuje i definice. V současné době se vychází z aktualizace definice mentální retardace publikované AAMR (American Association for Mental Retardation) v roce 2002: *„Mentální retardace je snížená schopnost (=disability) charakterizovaná výraznými omezeními v intelektových funkcích a také v adaptačním chování, což se projevuje ve schopnosti myslet v abstraktních pojmech a v sociálních a praktických dovednostech.“* (Černá 2008, s. 80)

AAMR dále stanovuje pět předpokladů pro aplikaci definice:

Snížení aktuálního fungování musí být posuzováno v souvislosti se společenským prostředím typickým pro daný věk a kulturu jedince.

- 1. Bere se v úvahu kulturní a jazyková rozmanitost a také individuální rozdíly v komunikaci, vnímání, pohybových možnostech a v chování.*
- 2. U každého jedince se vedle omezení často vyskytují i silné stránky.*
- 3. Smyslem zjišťování limitů je vypracování systému potřebné podpory.*

4. S vhodnou individuální podporou dojde po určité době k celkovému zlepšení kvality života člověka s mentální retardací. (Petišková 2007, in Černá 2008, s. 80)

1.2 Psychologické zvláštnosti jedinců s mentální retardací

Každý člověk je originál. Stejně tak to platí i pro osoby s mentální retardací. Přesto se v jejich prožívání, chování a jednání projevují určité zvláštnosti, ke kterým je nutno přihlížet při komunikaci i práci s nimi. V minulosti však i z důvodů těchto odlišností byli tito jedinci často „nálepkováni“ jako nevychovatelní, nevzdělavatelní, nevyzpytatelní. To se samozřejmě projevilo na kvalitě jejich životů, možnosti vzdělání a rozvoje jejich schopností. Patří mezi ně i někteří z účastníků tohoto výzkumu.

Je nutné brát ohled na stupeň mentálního postižení. Obecně však lze tyto zvláštnosti charakterizovat minimálně opožděným vývojem v některých složkách osobnosti – v jemné i hrubé motorice, v neuropsychickém vývoji, v komunikaci a řeči. (Švarcová, 2003)

1.2.1 Zvláštnosti v kognitivních procesech

Postiženy jsou také kognitivní procesy, které mají vliv na proces učení. Učení zároveň se zráním podněcuje mnoho vývojových změn. V této oblasti byly u osob s mentální retardací stanoveny dvě koncepce vývoje. První koncepce předpokládá omezení schopnosti učení těchto osob, které je dáno postižením. Druhá koncepce, představovaná Vygotskim, zastává názor, že je nutné rozlišovat „základní (primární) znaky mentální retardace od sekundárních a terciárních navrstvení, která nad těmito základními znaky vytvářejí nadstavbu.“ (Švarcová, 2003, s. 37) To znamená, že dítě s postižením má mnohem větší problémy osvojovat si lidskou kulturu a rozvíjet sociální vztahy, než dítě nepostižené. Přitom forma osvojování si těchto schopností a vlastností, celková výchova, je uzpůsobena právě dětem bez postižení. (Švarcová, 2003)

1.2.2 Zvláštnosti ve vnímání

S tímto procesem také souvisí zvláštnosti ve vnímání, neboť zrakové i sluchové vjemy jsou zpracovávány v mozku na základě určité zkušenosti.

V souvislosti s výše uvedeným mohou být tyto zkušenosti dětí s mentálním postižením odlišné nebo zcela chybějí. Proto nemusí projevovat výraznou snahu a zvědavost při kontaktu s novými předměty a jevy. Ale tento jev působí i naopak. Tím, že neprojevují aktivitu při zkoumání nových věcí, nezískávají nové zkušenosti, a to zase brzdí jejich vývoj. (Švarcová, 2003)

1.2.3 Emoční prožívání a chování

Jednou z nejvýznamnějších oblastí každé osobnosti je její emocionalita. Emoce ovlivňují prožívání a chování každého člověka, u osob s mentálním postižením možná ještě více. Zejména proto, že (tak jako ostatní složky osobnosti) i emoční dozrání může být opožděné, popř. nikdy naprosté emoční zralosti nedosáhnou. Děti s mentální retardací se tedy často chovají jako výrazně mladší děti. Nezralost jejich emocionální stránky se může projevovat neadekvátními pocity strachu a ohrožení nebo zvýšenou úzkostlivostí. Zároveň však nedokáží dostatečně ovládat své city pomocí intelektu, což znamená, že citové projevy se mohou zdát nepřiměřené, nedokáží se dlouho uklidnit po nějakém rozrušení a *„obtěžně a opožděně se také vytvářejí morální city.“* (Švarcová, 2003, s. 47)

Některé tyto rysy se mohou ještě zdůraznit u osob, které nebyly nikdy nikým bezvýhradně přijaty, vyrůstaly a žijí v ústavním zařízení nebo v dysfunkčních rodinách. Jedná se zejména o určitou citovou plochost. Pokud tito lidé nezažili pocit, že by je někdo měl rád takové, jací jsou a přijímal je, prostě je měl „jen rád“, často nedokážou také tento cit dávat. Sice velmi rádi ostatní ubezpečují o své lásce, ale velice často tím sledují vlastní cíle. Pokud byl jejich dosavadní život vyplněn pouze uspokojováním materiálních potřeb, hledají určitou citovou „zakotvenost“, které se jim v ústavních podmínkách nedostává. Zároveň jsou také uvyklí tomu, že jejich materiální potřeby jsou plněny bez výhrad a naprosto samozřejmě, což se následně negativně projevuje ve chvíli, kdy by měli žít samostatně a o tyto záležitosti se také sami starat.

1.2.4 Oboustranný dialog

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud je ke každému jedinci nutno přistupovat jako k jedinečnému originálu, u osob s mentálním postižením to platí ještě více. Jestliže se chceme účinně podílet na cestě těchto osob životem, měli bychom nejen brát v úvahu jejich osobní vlastnosti, ale i obtíže, se kterými se musejí během svého života vyrovnávat. V tomto úkolu nám kromě získávání teoretických znalostí pomáhají také kontakty a upřímně a s oboustrannou důvěrou vedené rozhovory s těmito osobami.

Osoby s mentální retardací vyvíjejí (za pomoci některých odborníků) snahu o navázání kontaktu a porozumění si s lidmi bez postižení. Zároveň je však třeba, aby i „na druhé straně barikády“ byli lidé, kteří budou ochotni naslouchat a přistoupit na tento dialog. V tomto porozumění jim brání zejména letité tradice, zažitá představa a nedostatek relevantních informací. A v neposlední řadě i touha tyto postoje změnit.

Ochranitelský (paternalistický) přístup k osobám s mentálním postižením je svým způsobem jednodušší pro obě strany. Použijí-li příměr výchovy dětí v rodině, do určité doby bývá ochranitelský přístup naprosto normální a žádoucí. Ani pro rodiče dětí bez postižení není zcela jednoduché své děti nechat dospět a „vylétnout z hnízda“. Mnohem složitější to je tedy pro rodiče nebo pečovatele o děti s mentálním postižením. Navíc, vezmeme-li v úvahu výše uvedené psychologické zvláštnosti v jejich prožívání a chování. Na druhou stranu i pro některé osoby s postižením, které jsou navyklé na tento způsob jednání ze strany společnosti, je snadnější o sebe nechat pečovat, než se „postavit na vlastní nohy“ a převzít zodpovědnost za svůj vlastní život. Z těchto důvodů, pokud se má tento přístup oboustranně změnit, je důležité poskytnout jim dostatek informací a zkušeností s dalšími možnostmi přístupu.

2. Sociální služby

Jak již bylo uvedeno v úvodu, na životech osob s mentálním postižením se podílejí rozhodnutí odborníků z řad právníků a platné legislativní úpravy. Zejména v oblasti sociálních služeb, na kterých jsou tito lidé z velké části závislí, ovlivňují kvalitu jejich životů. Všichni respondenti tohoto výzkumu byli a jsou uživatelé některé ze sociálních služeb (ubytovací služby, asistenční služby, socioterapeutické dílny atd.). Během svých životů někteří z nich prožili velké změny v přístupu odborníků i ostatní populace k nim, v prosazování svých základních práv, v možnostech vyjádřit a uplatnit své touhy a přání, ovlivnit svůj další život. Z tohoto důvodu je následující část věnována právním úpravám sociálních služeb v poválečné historii i v současnosti.

2.1 Legislativní úprava sociálních služeb od roku 1948 do 90. let 20. století

V poválečném období převzala naše legislativa, kromě dalších oblastí, také sovětský model sociální péče. Zákonem č. 174/1948 Sb. přešla starost o znevýhodněné občany z obcí na stát. Ale celý systém sociální péče sjednotil až zákon č. 55/1956 Sb., který „*umožnil zřizování, provozování a udržování ústavů sociální péče též dobrovolným organizacím, církvím a náboženským společnostem, podnikům a jednotným zemědělským družstvům. Dozor nad nimi však vykonával Státní úřad sociálního zabezpečení.*“ (Matoušek, 2007, s. 29). A právě na ústavy sociální péče se v průběhu času zúžilo celé pojetí sociální péče.

V následujícím zákoně č. 101/1964 Sb. nebyl ponechán téměř žádný prostor pro jiné, než státní orgány, pouze se zde kladl důraz na povinnosti rodiny vzhledem k jejich rodinným příslušníkům se znevýhodněním. Těmto občanům bylo poskytováno hmotné zabezpečení v době jejich přípravy pro povolání a stát jim zajišťoval pracovní uplatnění i pracovní rehabilitaci. (Matoušek, 2007)

Zákon č. 121/1975 Sb. se zabývá mimo jiné péčí o společensky nepřizpůsobivé občany. Je to zejména povinnost zaměstnat takovouto osobu, pokud ji doporučí národní výbor. (Matoušek, 2007)

A posledním ze zákonů z poválečného období byl zákon č. 100/1988 Sb., který byl v platnosti až do vydání zákona č. 108/2006 Sb. Sociální služby byly podle

tohoto zákona poskytovány zejména státem – Ministerstvem práce a sociálních věcí nebo okresními úřady. Po zrušení okresů došlo k přechodu i těchto povinností na kraje a obce s rozšířenou pravomocí. Nevýhodou této a všech předešlých právních úprav bylo, že služby byly občanům zajišťovány – nepodporovaly jejich motivaci k vyvíjení vlastní motivaci, k účasti na vlastním životě. Dalším negativem byla kategorizace nárokových osob do skupin, mimo jiné také proto, že s sebou nesla určitou stigmatizaci. Zákon nabízel pouze velmi málo druhů sociálních služeb a stěžejní byla stále ústavní péče. Do roku 1989 z alternativních sociálních služeb existovaly pouze pečovatelské služby. Po roce 1989 se tato situace začala měnit vznikem různých nestátních organizací. Tyto organizace však neměly platné zakotvení v zákoně. Ze strany státu zůstávalo stěžejním poskytování sociálních služeb ústavního charakteru. (Matoušek, 2007)

2.2 Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

Po mnoha letech příprav (od roku 1994) byl v roce 2006 přijat nový zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., který byl v mnoha ohledech přelomový. V tomto zákoně se praví, že: *„Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení.“* (Matoušek, 2007, s. 39) Je zde tedy patrný posun od kategorií občanů, kteří jsou oprávněni využívat sociálních služeb po všechny občany, kteří mohou žádat o bezplatné poradenství, což je v tomto zákoně primární. Osoba by si díky těmto informacím mohla řešit svou situaci sama, vlastními silami. Pokud by to nedostačovalo, jsou k dispozici sociální služby, které mají být individualizované, aktivační (podporovat samostatnost) a musí samozřejmě dodržovat lidská práva a základní svobody a respektovat důstojnost člověka. Toto jsou základní principy celého systému. (Matoušek, 2007)

Jako jednu z nejdůležitějších koncepčních změn nového zákona lze chápat poskytování příspěvku na péči, se kterým disponuje sama osoba se znevýhodněním a to tak, že si příslušné sociální služby nakupuje na základě uzavřené smlouvy. Tímto způsobem se tyto osoby motivují k větší aktivitě při rozhodování o svém životě, učí se větší samostatnosti a zbavují se pasivního přijímání ne vždy nejvhodnějších

řešení. Kontrola nad kvalitou poskytovaných služeb je, na základě stanovených standardů kvality sociálních služeb, zajišťována krajskými úřady, u kterých musí být každý poskytovatel povinně zaregistrován. Pokud poskytované služby nedosahují potřebné kvality v oblasti procedurální, personální a provozní, poskytovatel má určitý čas na provedení potřebných změn. Pokud i po tomto termínu nedojde k nápravě, krajský úřad má právo registraci tohoto poskytovatele zrušit. (Matoušek, 2007)

2.3 Sociální služby – poskytování ubytování osobám s postižením

Mezi jedny z nejdůležitějších sociálních služeb patří ubytovací a asistenční služby. Všichni respondenti tohoto výzkumu užívají sociální služby v oblasti ubytování v některé její formě. Ať už se jedná o život v zařízení ústavního typu (Domov pro osoby se zdravotním postižením), chráněné bydlení a jeden z respondentů uvažuje a připravuje se pro život v podporovaném bydlení. Míra samostatnosti každého z klientů ovlivňuje zároveň míru asistence a podpory ze strany poskytovatelů sociálních služeb. Vzhledem k těmto skutečnostem je zde uvedeno základní vymezení pojmů.

Mezi sociální služby patří v oblasti ubytování osob s postižením zejména domovy pro osoby se zdravotním postižením, chráněná bydlení a podporovaná bydlení. Všechny tyto druhy ubytování poskytují dlouhodobé pobytové služby osobám se zdravotním postižením vyžadující pomoc jiné osoby a poskytují se za úplaty. Domovy se transformují z bývalých ústavů sociální péče a kromě základní péče o vlastní osobu člověka s postižením poskytují výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Nedílnou součástí péče je také zprostředkování kontaktu s prostředím mimo prostory domova a pomoc při prosazování jejich práv a zájmů.

Chráněná bydlení jsou v dnešní době zřizována buď samotnými domovy nebo jsou tyto druhy bydlení zřizovány jinými neziskovými organizacemi. V těchto bydleních se poskytují obdobné služby jako v domově, ale jedná se o individuální nebo skupinové bydlení a pomoc je poskytována prostřednictvím osobního asistenta. Tento asistent poskytuje svou podporu pro bezproblémový chod domácnosti, osobní potřeby klientů, prosazování jejich práv a zájmů podle individuálních a aktuálních potřeb klientů.

Na rozdíl od výše uvedených druhů bydlení je služba podporovaného bydlení poskytována přímo v domácnosti osob s postižením. Služby jsou také poskytovány na všech úrovních podle aktuálních potřeb klienta. (Sociální práce a sociální služba dostupné online: www.mpsv.cz/cs/9 [cit. 14. března 2014])

2.4 Historie a současnost ústavů pro osoby s postižením v oblasti Šluknovského výběžku

Ve Šluknovském výběžku je vysoká koncentrace ústavů pro osoby se zdravotním postižením. Část těchto zařízení byla zakládána po druhé světové válce tehdejším Národním výborem hlavního města Prahy. Důvodem byla snaha představitelů města a státu o vystěhování těchto osob do míst, kde nebudou příliš na očích veřejnosti. Vzhledem k tomu, že postižené děti byly odebírány z rodinného prostředí a předávány do ústavní péče, působilo toto opatření také jako shromažďování osob s postižením na jednom místě. To bylo omlouváno tím, že děti budou v krásném prostředí a na zdravém vzduchu.

Společným znakem těchto zařízení byla přítomnost a výchovná práce řádových sester. Většina z nich pak byla nucena postupem času z domovů odejít, ale přesto zde vykonaly mnoho záslužné práce. Dalším společným znakem těchto domovů je jejich snaha o postupnou transformaci ze zdravotnických zařízení na opravdové domovy pro osoby s postižením. Vybavenost těchto zařízení je na poměrně dobré úrovni. Kromě samotného ubytování a stravování nabízejí klientům množství volnočasových aktivit, které slouží nejen k smysluplnému trávení volného času klientů, ale také rozvíjejí jejich schopnosti a možnosti. Jedná se zejména o různé dílny, ať už pro práci se dřevem, textilem, keramickým materiálem, atd. Pro větší fyzické pohodlí, ale také rozvoj motoriky jsou poskytovány služby rehabilitace, v některých ústavech je možnost využít bazén. Naprostá většina ústavů se snaží také poskytnout klientům možnost bydlení v chráněných bydleních, zajišťují pracovní příležitosti nejen v oblasti chráněných dílen, ale také na volném pracovním trhu.

Pro potřeby této práce byla vybrána pouze některá zařízení. Byla vynechána ta, kde je péče o osoby s postižením utlumována, nové osoby se nepřijímají

a zařízení se postupně specializují na jiný druh sociální práce (z velké části na domovy pro seniory). Informace byly čerpány z rozhovorů se zaměstnanci zařízení nebo s pamětníky, část jich bylo možno získat z internetových či tištěných prezentací a v neposlední řadě bylo čerpáno z materiálu „Sociální služby zabezpečované příspěvkovými organizacemi Ústeckého kraje – situační přehled“, dostupné online: http://www.kr-ustecky.cz/vismo/zobraz_dok.aspx?id_org=450018&id_ktg=99512&p1=202345. [cit. 10. března 2014]

Všichni dotazovaní byli poučeni o účelu získávaných informací.

2.4.1 Domov pro osoby se zdravotním postižením Brtníky

V obci Brtníky, v katastru obce Staré Křečany, se nachází jeden z těchto domovů. U zrodu tohoto zařízení stály řádové sestry „Misijní sestry – Služebnice Duchů Svatých“. Asi v polovině 80. let minulého století byly nuceny odejít a jejich náhrada nebyla jednoduchou záležitostí. V průběhu let, zejména po roce 1989, prošel domov několika zásadními změnami. Od roku 2003 je jeho zřizovatelem Ústecký kraj. Jeho služeb mohou využívat občané s mentálním nebo kombinovaným postižením z celého kraje. Někteří klienti tohoto domova zde žijí od jeho založení v roce 1961 dosud. Toto zařízení se v loňském roce zapojilo do projektu MPSV „Transformace pobytových zařízení sociálních služeb“. Tento projekt je financován z Integrovaného operačního programu a probíhá ve dvou etapách v rozmezí let 2010 – 2015.

2.4.2 Domov pro osoby se zdravotním postižením Kytlice

V krásném prostředí obce Kytlice se nachází další domov pro osoby se zdravotním postižením. Je určen přednostně občanům hlavního města Prahy a poskytuje služby sociální péče osobám s mentálním a kombinovaným postižením od 16 let věku. Jeho součástí je také domov pro seniory. Tento domov byl založen a začal svou činnost v roce 1963. Po určitou dobu zde také působily řádové sestry. V současnosti žije v tomto zařízení celkem 58 klientů, z toho 54 klientů se zdravotním postižením. Jednotliví klienti přicházejí buď z rodinného prostředí, pokud už nemají

žádného rodinného příslušníka, který by se mohl o ně postarat, nebo z psychiatrických léčení.

O poskytovaných službách ještě v nedávné minulosti svědčí vzpomínky současné ředitelky domova, která ve své funkci působí od roku 2002: *„První činností, kterou jsem zahájila dnem mého nástupu bylo odstraňování barier v domech, kde žili klienti. Nejprve jsme se zbavili mříží v hlavní budově, ve které byla zamřížována a zamčená všechna schodiště. Pohled na zdejší interiéry byl o to smutnější, že zde nebyly ani kliky a vše se muselo odemýkat klíčem, který směl použít pouze personál. Svobodu a důstojnost uživatelů bylo třeba rychle pozvednout. Bohužel se tento stav netýkal „pouze“ mříží. Lidé žili v až šestilůžkových pokojích, ve kterých byly pouze postele a noční stolky. V podkrovních místnostech se pak nacházely jen sklady s oblečením klientů. Ti neměli své oděvy u sebe. Dalším dědictvím z dob minulých byla existence společného oblečení - trenýrky, ponožky, trička a pod. Oblečení bylo nakupováno bez souhlasu klientů, vše bylo stejné. Celý dům byl obehnan plotem, jehož výška výrazně převyšovala výšku jakéhokoli člověka. Tristní bylo, že si klienti svůj majetek nosili v igelitových taškách...“* (konec citátu) (Propagační brožura o DOZP Kytlice dostupná online: <http://www.dozpkytlice.cz/propagacni-brozura-o-dozp-kytlice/d-1045/p1=1077> [cit. 20. března 2014])

Také v tomto domově v současnosti získávají klienti pracovní návyky a návyky k vedení samostatné domácnosti buď přímo v domově, nebo v agenturách.

2.4.3 Integrované centrum pro osoby se zdravotním postižením Horní Poustevna

Dnešní Integrované centrum pro osoby se zdravotním postižením v Horní Poustevně, dříve Ústav sociální péče pro děti a mládež hl.města Prahy, bylo zřízeno v roce 1960 tehdejším Národním výborem hlavního města Prahy. V současnosti se jedná o příspěvkovou organizaci hlavního města Prahy a poskytuje sociální služby obyvatelům Šluknovského výběžku. Také zde, zřejmě ještě počátkem devadesátých let minulého století, pracovaly řádové sestry.

V ubytování typu domácností žijí převážně dospělí obyvatelé. Kromě pobytové služby toto zařízení provozuje také denní stacionář a odlehčovací pobytovou službu.

Centrum poskytuje své služby dětem a dospělým se všemi stupni mentální retardace, dále osobám se zdravotním či kombinovaným postižením.

2.4.4 Domovy pro osoby se zdravotním postižením Oleška - Kamenice

Domovy pro osoby se zdravotním postižením Oleška – Kamenice vznikly sloučením dvou samostatných organizací v roce 2010. Samostatná organizace byla zřízena na základě rozhodnutí Okresního úřadu v Děčíně. Poskytují sociální služby pro osoby se zdravotním postižením, které potřebují vysokou míru podpory. Dále rozšiřují své služby o služby chráněného bydlení.

2.4.5 Ústav sociální péče Lobendava

Tento ústav byl založen v roce 1903 jako domov důchodců a byl v provozu až do roku 1945. Poté sloužil (do roku 1956) jiným účelům a po stavebních úpravách v roce 1957 začal být využíván jako Ústav sociální péče zpočátku pouze pro chlapce. Od roku 1967 dosud zajišťuje ústavní péči pro osoby s mentálním postižením těžšího stupně a také pro osoby s tělesným nebo smyslovým postižením. Po zrušení Ústavu sociální péče v Dolním Podluží v roce 1998 přechází do zdejšího Ústavu deset děvčat.

Ústav sociální péče Lobendava, příspěvková organizace je zapojen do pilotního projektu MPSV „Transformace pobytových zařízení sociálních služeb“. Úkolem a cílem transformace tohoto ústavu je postupný přechod klientů do chráněného bydlení v běžném prostředí nebo do domova pro osoby se zdravotním postižením. Zároveň s klienty bude přecházet i personál zařízení. Proces transformace zahrnuje úplné opuštění stávajících objektů.

Během transformace vzniknou 4 domácnosti chráněného bydlení v Rumburku. Součástí objektu v Rumburku se dvěma domácnostmi bude také denní stacionář pro třicet uživatelů, keramická a další dílny, ale také zázemí pro vedení ústavu. Dále by měly vzniknout tři domácnosti chráněného bydlení ve Šluknově. Ve Velkém Šenově by měla být provedena výstavba rodinného domku s jednou domácností pro šest klientů s vysokou mírou podpory a další dvě domácnosti chráněného bydlení. Zdejší služby by měly být rozšířeny o terapeutickou dílnu a zdravotní

rehabilitaci. A konečně by měly být pronajaty čtyři byty ve Šluknově pro potřeby chráněného bydlení. V současné době není zcela jasné, zda bude možno všechny tyto záměry uskutečnit. Finanční prostředky byly alokovány zatím pouze na domácnosti v Rumburku. Ostatní části byly pozastaveny.

2.4.6 Chráněné bydlení Pastelky Vilémov

K nově vzniklým organizacím patří Chráněné bydlení Pastelky, o. p. s., které funguje od roku 2012 v obci Vilémov. Poskytují podporu a ubytování v současnosti více než dvaceti klientům. Jejich klienty jsou osoby s různými stupni mentálního postižení, kombinovaným postižením, smyslovým postižením. Dospělí klienti bydlí v chráněných bytech ve Vilémově a přilehlých obcích. Cílem této organizace je naprostá integrace osob s postižením do většinové společnosti.

Kromě výše uvedených ústavů a organizací jsou v této oblasti samozřejmě také osoby s postižením žijící v rodinném prostředí. Jen v mém nejbližším okolí žijí prarodiče vychovávající své dva vnuky s postižením.

3. Vzdělávání osob s mentálním postižením – legislativa a situace ve Šluknovském výběžku

Této koncentraci osob s postižením samozřejmě také odpovídá systém školství a následných služeb v oblasti zaměstnávání. Systém vzdělávání se řídí zejména zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a jeho novelou č. 49/2009 Sb., dále vyhláškou č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných a její novelou č. 147/2011 Sb. V případě dětí s postižením do procesu vzdělávání vstupují také Speciálně pedagogická centra a Pedagogicko - psychologické poradny zároveň s dalšími odborníky, jejichž činnost je řízena vyhláškou č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, která byla novelizována vyhláškou č. 116/2011 Sb.

3.1 Předškolní vzdělávání

Předškolní vzdělávání se uskutečňuje v běžných mateřských školách a v mateřských školách speciálních podle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, resp. Školních vzdělávacích programů upravených podle speciálních potřeb dětí. Pro děti se sociálním znevýhodněním, děti pětileté nebo s odkladem školní docházky jsou určeny přípravné třídy základních škol. Pro děti se středně těžkým a těžkým mentálním postižením, se souběžným postižením více vadami nebo s autismem jsou zřizovány přípravné stupně základních škol speciálních, jejichž činnost vymezuje Novela školského zákona č. 49/2009 Sb. (Pipeková, 2010) *„Předškolní vzdělávání plní funkci diagnostickou (vzhledem k zařazení dítěte do dalšího vzdělávání), reedukační (rozvoj postižených funkcí s ohledem na kognitivní procesy), socializační a respitní (úleva rodičům starajícím se o dítě s postižením).“* (Pipeková, 2010, s. 297)

Ve Šluknovském výběžku jsou třídy mateřských škol speciálních většinou zřizovány při základních školách praktických a speciálních.

3.2 Povinná školní docházka

V průběhu povinné školní docházky se žáci s mentálním postižením mohou vzdělávat v běžných základních školách formou individuální nebo skupinové integrace na základě individuálního vzdělávacího plánu. Na tvorbě a naplňování cílů tohoto plánu spolupracují s třídním učitelem žáka také rodiče nebo zákonní zástupci. V případě, že je žák zletilý, účastní se tohoto procesu také. Dále odborníci ze Speciálně pedagogického centra nebo Pedagogicko – psychologické poradny (psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, popř. lékař) a ostatní pedagogičtí pracovníci podílející se na vzdělávání žáka. Individuální vzdělávací plán se tvoří nejpozději do jednoho měsíce od nástupu žáka do zařízení, je však možné ho v průběhu školního roku průběžně upravovat.

Žáci s lehkým mentálním postižením, kteří se nemohou s úspěchem vzdělávat v běžných základních školách, absolvují povinnou školní docházku v základních školách praktických podle školních vzdělávacích programů vytvořených na základě Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Rozsah učiva odpovídá snížené rozumové schopnosti žáků. Hodnocení je vyjadřováno tradičními klasifikačními stupni, slovně nebo kombinací obou možností. Vzdělávací programy jsou devítileté a úspěšným ukončením základní školy praktické nebo kurzu pro získání základního vzdělání získá žák stupeň základní vzdělání. (Pipeková, 2010) Cílem vzdělávání žáků v základní škole praktické je připravit žáky do praktického života, pro vykonávání řemesel a činností, které odpovídají jejich mentální úrovni, ale zároveň jim to umožní zajištění zaměstnání na volném pracovním trhu, a tím zařazení do běžného života.

Pokud žákům jejich rozumové schopnosti nedovolují prospívat ani v běžné základní škole, ani v základní škole praktické (jedná se zejména o žáky se středně těžkým a s těžkým mentálním postižením, se souběžným postižením více vadami a s poruchami autistického spektra), vzdělávají je v základních školách speciálních. Mohou se zde také vzdělávat žáci s hlubokým mentálním postižením, ale jejich výuka může probíhat také jiným způsobem. Učivo devítileté povinné školní docházky je rozděleno do deseti ročníků a probíhá podle Rámcového vzdělávacího programu

pro obor vzdělání základní škola speciální, který je členěn na dvě úrovně – pro žáky se středně těžkým mentálním postižením a pro žáky s těžkým a hlubokým postižením a souběžným postižením více vadami. Absolvováním povinné školní docházky v základní škole speciální nebo kurzu pro získání základů vzdělání získává žák základy vzdělání. (Pipeková, 2010) Cílem vzdělání na tomto typu školy je co možná nejvíce zajistit samostatnost v běžném životě a případnou možnost zaměstnání v chráněných dílnách.

V oblasti Šluknovského výběžku se základní školy praktické a speciální nacházejí v Rumburku, Šluknově, Varnsdorfu a v Dolní Poustevně. Speciální základní škola a praktická škola Rumburk je škola spádová. V současnosti má 5 tříd praktické školy, 3 třídy speciální školy, 1 přípravnou třídu a 1 třídu praktické školy jednoleté. (Naše škola dostupné online: www.speczsrumburk.estranky.cz [cit. 10. února 2014])

Speciální základní škola a praktická škola Šluknov také kromě tříd základní školy praktické a speciální poskytuje vzdělání v praktické škole jednoleté. (Speciální základní škola a Praktická škola Šluknov dostupné online: www.speczssluknov.cz [cit. 15. února 2014]).

Speciální základní škola a mateřská škola ve Varnsdorfu poskytuje vzdělávání na základní škole praktické a nabízí dětem přípravu v jednom ročníku přípravné třídy. Dále je zde možnost vzdělávání v základní škole speciální. (Speciální základní škola a Mateřská škola Varnsdorf dostupné online: www.specvdf.estranky.cz [cit. 15. února 2014]). Zřizovatelem všech těchto výše uvedených základních škol je Ústecký kraj.

A poslední jmenovanou je Základní a praktická škola Gabriely Pelechové v Dolní Poustevně. Jedná se o soukromou školu, zřizovatelem je Babkova společnost. Škola nemá třídy rozděleny ani podle věku dětí, ani podle druhů škol, ve kterých se žáci vzdělávají. To znamená, že v jedné třídě se vzdělávají zároveň žáci různých ročníků podle Školního vzdělávacího plánu běžné základní školy, praktické i speciální školy. Škola se tímto způsobem snaží zajistit naprosto

přirozenou spolupráci a soužití dětí bez postižení s dětmi s různými druhy a stupni postižení. (O škole dostupné online: www.skolygpb.cz [cit. 11. února 2014])

3.3 Další vzdělávání osob s mentálním postižením

Po absolvování povinné školní docházky mohou žáci s mentálním postižením základních škol praktických a speciálních pokračovat v přípravě na budoucí zaměstnání v rámci Středních odborných učilišť se vzdělávacími programy dvouletých nebo tříletých odborných učilišť nebo v rámci praktických škol jednoletých nebo dvouletých. (Průcha, 2009)

Podle zákona č. 561/2004 Sb. mají od roku 2000 absolventi povinného devítiletého vzdělání možnost ucházet se o přijetí na všechny střední školy v případě, že úspěšně absolvují přijímací řízení a jsou zdravotně způsobilí pro zvolený obor. Není již povinností si doplňovat vzdělání na základní škole. Žáci s mentálním postižením však přesto většinou nezvládají požadavky středního vzdělávání s maturitní zkouškou, a proto častěji volí obory středního vzdělání s výučním listem nebo střední vzdělání. Učební obory označené písmenem H si vybírají žáci základních škol praktických, obory označené písmenem E jsou přímo určeny pro žáky speciálních škol. V oblasti Šluknovského výběžku tyto možnosti nabízejí Střední lesnická škola a Střední odborná škola sociální ve Šluknově, Střední odborná škola mediální grafiky a polygrafie v Rumburku a Střední škola lodní dopravy a technických řemesel v Děčíně VI. Všechny tyto střední školy nabízejí poměrně rozsáhlou nabídku vhodných oborů pro budoucí uplatnění žáků s mentálním postižením na trhu práce.

4. Zaměstnávání osob s mentálním postižením

Práce má pro osoby s mentálním postižením, stejně jako pro kohokoliv jiného, velký význam nejen zajištěním existence a určité míry nezávislosti. Také se prohlubuje proces učení, nastartovaný během školní docházky. Zároveň se posiluje pocit zodpovědnosti. Plnění zadaných úkolů vede k lepšímu sebehodnocení a motivuje člověka k dalšímu osamostatňování se. V neposlední řadě práce pomáhá vytvořit strukturu v čase a prostoru. Pracovní dny jsou strukturované jak v čase, tak v místě a to pomáhá člověku s postižením rozlišovat bydliště a pracoviště, plánovat volný čas a náležitě ho využívat. Ruku v ruce s tímto jde i vyšší účast na společenském životě člověka. V zaměstnání je nucen nějakým způsobem komunikovat, zapojovat se do plnění pracovních úkolů, zároveň se rozvíjejí i jeho volnočasové aktivity, rozšiřuje se okruh jeho společenských kontaktů. A to vše mu umožňuje získat status pracujícího a výdělečně činného člověka. (Pipeková, 2010) Získání tohoto statusu je pro osoby s postižením velmi důležité. Zejména osobám bez kvalitního rodinného prostředí, často vyrůstajícím a žijícím v ústavní péči, důležitý společenský status chybí.

Právo na možnost pracovat se nachází na jednom z prvních míst Deklarace o právech osob s mentálním postižením, vyhlášené Valným shromážděním OSN dne 20. 12. 1971.

Osoby s mentálním postižením mohou pracovat v rámci chráněných dílen, které se v současnosti nazývají socioterapeutickými dílnami, mohou využívat služeb podporovaného zaměstnávání nebo se mohou ucházet o zaměstnání na volném pracovním trhu. Socioterapeutické dílny a podporované zaměstnávání jsou sociální služby a jsou zakotveny v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Účast osob se zdravotním postižením na zaměstnávání na volném trhu práce upravuje zákon č. 435/2004 Sb., kde jsou zakotvena opatření na podporu rovného zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich pohlaví, rasový a etnický původ i případné postižení v oblasti přístupu k zaměstnání. Zejména se tato opatření týkají možností rekvalifikací, specializovaných rekvalifikačních kurzů a přípravy pro práci těchto osob.

Část osob žijících v ústavech nebo domovech pracuje pro potřeby těchto zařízení. Smyslem jejich práce není pouze zaměstnat tyto osoby bez konečného

výstupu, ale jedná se např. o pomocné práce v kuchyni, údržbářské práce, atd. a tato práce je honorovaná. Jedná se o jakýsi mezikrok mezi volným trhem a ostatními druhy zaměstnávání. Tímto způsobem pracuje také několik respondentů tohoto výzkumu.

4.1 Socioterapeutické dílny

Socioterapeutické dílny jsou pracoviště uzpůsobená pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Podmínkou je, že je zde v přepočtu zaměstnáno alespoň 60 % těchto osob a musí fungovat alespoň po dobu dvou let od svého vzniku. Postupuje se zde podle individuálních plánů tak, aby zde každý zaměstnanec mohl pracovat podle svých možností a schopností a ty dále rozvíjet. Jedná se o pracovní rehabilitaci a smyslem je příprava pro práci osob s postižením v nechráněných podmínkách. (Pipeková, 2010)

V socioterapeutických dílnách přímo v ústavních zařízeních pracují z tohoto výzkumu zejména osoby, pro které by ze zdravotních důvodů byla jakákoli jiná forma zaměstnání velmi těžko dosažitelná, ne-li nemožná. Jedná se zejména o výrobu keramických předmětů, drobných dárkových předmětů z různých materiálů – látek, dřeva, kovu, skla, úprava oblečení, výtvarná tvorba. Vzniklé výrobky jsou pak nabízeny a prodávány buď přímo v prostorách zařízení nebo na různých trzích, jarmarcích atd.

Příkladem socioterapeutické dílny mimo ubytovací prostory je sociální podnik Mana čokoládovna, která vznikla za podpory občanského sdružení CEDR. Tento podnik zaměstnává osoby s postižením, upevňuje jejich pracovní návyky a připravuje je pro integraci na volném trhu práce. V současné době má tato společnost v regionu tři pobočky – po jedné v Rumburku, ve Varnsdorfu a v Krásné Lípě. Jedná se o ruční výrobu a prodej čokoládových bonbonů a horké čokolády. (CEDR – komunitní centrum dostupný online: <http://os-cedr.cz/> [cit. 20. května 2014])

4.2 Podporované zaměstnávání

Pro úplnost přehledu možností zaměstnávání osob s mentálním postižením je uvedena také možnost podporovaného zaměstnávání. Jedná se o službu, která

je určena osobám ucházejícím se o zaměstnání na volném pracovním trhu. Tyto osoby však z nejrůznějších důvodů potřebují po určitou dobu podporu asistenta pro získání a udržení si zaměstnání. Tato služba bývá časově ohraničena dobou poskytování dvou let. Trénink potřebných dovedností probíhá přímo na zvoleném pracovním místě, kde se uživatel této služby vzdělává a zlepšuje pro potřeby zaměstnavatele. (Pipeková, 2010)

4.3 Volný trh práce

Pro získání vhodného zaměstnání na volném trhu práce musí osoby s postižením překonávat poměrně velké množství překážek. Už při samotném přijímacím pohovoru mohou vznikat komunikační bariéry, kdy je nutná kvalitní podpůrná nebo asistenční služba, která může pomoci tyto překážky překonat. Další velmi významnou roli hrají nedostatečná kvalifikace a pracovní kompetence samotných osob s postižením a v neposlední řadě také předsudky potencionálních zaměstnavatelů. Tyto předsudky je možno zmírnit dostatečným množstvím informací poskytovaných zaměstnavatelům, ale také osobám s postižením. (Pipeková, 2010)

Vzhledem k tomu, že osoby s postižením musí překonat mnohem více překážek při získávání zaměstnání, ale zároveň (zejména, pokud žijí v ústavech) nepociťují příliš velkou potřebu pracovat pro získávání finančních prostředků pro vlastní přežití, dá se u osob, které jsou zaměstnány na volném trhu práce, předpokládat velmi silná motivace a vynaložení velkého volního úsilí pro získání a udržení si pracovního uplatnění. Za tento přístup si každý z nich zaslouží naše uznání a obdiv.

Z tohoto výzkumu pracuje na volném trhu práce jedna osoba, jedna osoba z něj z důvodu týrání ze strany zaměstnavatele odešla a další dvě osoby ukončily zaměstnání z důvodu zdravotních komplikací.

4.3.1 Zaměstnávání osob s mentálním postižením z pohledu Úřadu práce

Osoby s mentálním postižením jsou pro potřeby Úřadu práce zařazeny mezi osoby se zdravotním postižením. Vzhledem k jejich postižení, nízké kvalifikaci, nižší produktivitě práce a častější nemocnosti je pro tyto osoby velmi těžké uplatnění

na volném pracovním trhu. Úřad práce také registruje malý zájem ze strany těchto osob o poradenské aktivity nebo pracovní rehabilitace. Úřad práce se snaží o začleňování těchto osob do pracovního procesu prostřednictvím nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Je podporován vznik a udržování chráněných pracovních míst i u osob samostatně výdělečně činných, refundují se mzdové náklady. (<https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/ulk/kop/rumburk> [cit. 16. května 2014])

V oblasti působí několik agentur (zejména Agentura Pondělí v Rumburku, Poradenské centrum Střelnice ve Varnsdorfu), které v oblasti zaměstnanosti osob se zdravotním postižením nabízejí kromě aktivního vyhledávání zaměstnání pro osoby s postižením také poradenskou a tréninkovou činnost a pracovní rehabilitaci. Z tohoto důvodu je možné, že údaje o počtu osob využívajících tyto služby, které má v oblasti k dispozici Úřad práce, mohou být zkresleny.

Pro potřeby této práce je přiložena tabulka s přehledem uchazečů o zaměstnání osob se zdravotním postižením z období let 2012 – 2013 evidovaných na Úřadu práce v Rumburku.

Osoby se ZP	stav k			
	celkem		ženy	
	31. 12. 2012	31. 12. 2013	31. 12. 2012	31. 12. 2013
celkem	7 061	7 208	3 556	3 666
podíl na celkovém počtu uchazečů	12,2	11,0	11,6	11,3
z toho: plně invalidní	3	3	2	0
částečně invalidní	268	182	126	84
os. invalidní - I. stupeň (§39/2a)	4 077	4 336	2 112	2 284
os. invalidní - II. stupeň (§39/2b)	1 698	1 890	964	886
os. invalidní - III. stupeň (§39/2c)	16	5	6	2
os. invalidní - III. stupeň (§39/2c, §39/4f)	32	28	15	10
os. zdravotně znevýhodněné	967	764	531	400

Zdroj: Úřad práce ČR, pobočka Rumburk

V oblasti Šluknovského výběžku je poskytováno zaměstnání osobám se zdravotním postižením u velkých společností zejména z oblasti výroby náhradních dílů pro automobily. Zároveň je zde možnost zaměstnání v zemědělství v rodinných farmách. Vzhledem k turistické atraktivitě místa je zde také poměrně velké množství restaurací, penzionů a dalších služeb, kde jsou tyto osoby také zaměstnávány. Přestože je v oblasti zastoupeno poměrně široké spektrum obchodních řetězců, v těchto společnostech zatím o zaměstnávání osob s mentálním postižením není příliš zájem.

5. Fenomenografie a autobiografie

Naslouchání jako pracovní postup, jehož základy položil Carl Rogers, využívá výzkumný proud zvaný fenomenografie. Jejím účelem je „*popsat a analyzovat postupy, jimiž člověk získává zkušenosti, vytváří koncepty, snaží se porozumět skutečností kolem sebe*“ (Mareš, 1998, in Šiška, 2005, s. 72).

Americký psycholog a pedagog Carl Ransdom Rogers (1902 – 1987) během svého života vypracoval humanistickou psychologii, která je založena na komunikaci a zejména na naslouchání druhému člověku. Nasloucháním není myšleno však pouze verbální sdělení, ale také neverbální složka komunikace. Všiml si nejen obsahu sděleného, ale také tónu hlasu, gestikulace, mimiky, celkového výrazu člověka. Tím, že člověku naslouchal a bezprostředně zopakoval, či rozebral sdělené informace, dokázal, že si daný člověk sám většinou uvědomoval situaci, ve které se nachází a zvládal nalézt způsoby a cesty vedoucí z problémů a stavů, které ho přivedly do Rogersovy pracovny. Kromě toho během svých workshopů Rogers pracoval i s lidmi, kteří ani neměli ponětí, že nějaké problémy mají. Během diskuzí však často zjišťovali nedostatky ve své komunikaci a nacházeli řešení. Rogers často pořádal semináře s větším počtem osob mimo jiné proto, že sám na sobě zjistil, jak je příjemné, nalezneme-li někoho, kdo je schopen soustředěného a bezvýhradného naslouchání bez posuzování a řešení. Proto chtěl také tuto dovednost přiblížit co největšímu počtu osob. (Rogers, 1998)

Se stoupající tendencí osob s mentálním postižením zařadit se do většinové společnosti i za pomoci sebeobhájcovských skupin stoupá také zájem odborníků i ostatní společnosti o prožívání a samotný život těchto osob. Přestože ještě v roce 1999 hovořili Bogdan a Taylor o „ztracených hlasech“ lidí s mentálním postižením, kteří byli „*umlčeni také proto, že se jim zbytek společnosti rozhodl nenaslouchat*“ (Šiška, 2005, s. 72), zdá se, že se tato situace (alespoň z řad odborníků a pečujících osob) pomalu mění.

Svůj podíl na těchto změnách má také technika autobiografie. Jedná se o techniku zaznamenání vlastního života, která je „*charakteristická svou originalitou a autenticitou*“ (Šiška, 2005, s. 73). Swindells (1995, in Šiška, 2005, s. 73) uvádí, „*že autobiografie otevírá obrovské možnosti marginalizovaným skupinám hovořit samy*

za sebe a do jisté míry „více než samy a sebe“. Sestavením souboru autobiografických fragmentů mentálně postižených je možné lépe porozumět lidským osudům této kategorie postižených.“

Badatel při tomto způsobu práce poskytne pouze své dovednosti při vedení rozhovoru, přepisu a následném zpracování autobiografických fragmentů (Šiška, 2005). Výpověď sama je dílem osoby s mentálním postižením. Tímto způsobem nám tyto osoby dovolují nahlédnout do svého života i nitra. Pohlédneme na jejich život jejich vlastníma očima.

6. Kvalitativní výzkum

Pro potřeby této práce byl zvolen kvalitativní výzkum z toho důvodu, že je třeba hlubší porozumění sociálnímu i individuálnímu problému. A to kvalitě života lidí s mentálním postižením. Jde o snahu zaznamenat vývoj jejich životů, pohled na dosavadní životní podmínky a směřování jejich vlastníma očima. Jedná se tedy o snahu o porozumění velice složitému případu. (Hendl, 2005)

V tomto případě se také jedná o interpretativní výzkum, vzhledem k tomu, že tito jedinci žijí ve společnosti a dochází zde z vzájemné interakci mezi okolním prostředím a těmito osobami. Tato interakce byla primárně zjišťována pomocí semistrukturovaných rozhovorů, a tudíž byla sledována očima těchto osob. Jak jsou schopni se na základě zkušeností orientovat a zvládat každodenní úkoly. (Hendl 2000, 2001 in Hendl 2005) Hlavním kritériem kvalitativního výzkumu je to, do jaké míry autenticity se výzkumníkovi podařilo přinést zprávu o zcela subjektivních záležitostech. (Hendl, 2005)

Důležitou součástí plánování kvalitativního výzkumu je kvalitativní vzorkování, pro které platí dvě pravidla – vhodnost a adekvátnost. Je třeba vybrat vhodné respondenty, kteří jsou nositeli potřebných informací, ale také je nutné zvolit místo, události, typy dat tak, aby byla zodpovězena výzkumná otázka. Vzorkování, sběr dat, analýza a interpretace nemají lineární průběh běžný v kvantitativním výzkumu. Jsou ve vzájemném cyklickém vztahu. (Hendl, 2005)

Metodami pro získávání dat jsou rozhovory, skupinové rozhovory a diskuse a participantní pozorování. Ve fenomenologickém výzkumu jsou nejčastěji používané rozhovory, jak je tomu i v této práci, konkrétně semistrukturované rozhovory. (Hendl, 2005)

Triangulace (použití několika zdrojů dat) je v této práci zajištěna zjišťováním možností ubytování, vzdělávání a zaměstnávání v regionu Šluknovského výběžku.

Po sběru dat přichází ke slovu jejich analýza. Jedná se o systematickou, i když kreativní práci, kdy jsou jednotlivá data organizována, uspořádávána a propojována do snáze uchopitelného celku, z něhož se vynořují jednotlivá témata. Při analýze se pracuje nejen s tím, co bylo respondentem řečeno, ale také s tím, jakým způsobem to bylo řečeno. (Hendl, 2005)

6.1 Plán kvalitativního výzkumu

Výzkum bude zaměřen na zpracování životních osudů osob s mentálním či kombinovaným postižením. Účelem bude na vybraném vzorku (pro potřeby bakalářské práce 8 osob) zmapovat možný vliv typu prostředí, ve kterém vyrůstaly, na jejich prožívání, chování a jednání. Zda jejich dosavadní způsob života ovlivnil nějakým způsobem jejich současnou situaci. Přiblížit prožívání a emoce osob s postižením intaktní populaci. Bude se jednat pouze o zcela subjektivní zážitky, pocity a smýšlení respondentů. Nebude brán zřetel na lékařské diagnózy, druh ani stupeň postižení.

Jako hlavní výzkumná strategie jsou zvoleny rozhovory s osobami s postižením. Data budou sbírána v oblasti Šluknovského výběžku v místech bydliště těchto osob, popřípadě v místě, které si tento člověk pro rozhovor zvolí. Do vzorku byly vybrány osoby žijící v Domově pro osoby se zdravotním postižením, v chráněném bydlení a samostatně.

První fáze: explorační sběr dat – shromáždění základního vzorku osob a základních informací o nich, navázání kontaktu s nimi

Druhá fáze: rozhovory s osobami

Třetí fáze: následný přepis rozhovorů

Čtvrtá fáze: přehledné zpracování sebraných údajů

Pátá fáze: shrnutí zjištěných skutečností

Data budou analyzována podle jednotlivých bodů v semistrukturovaném dotazníku: podle prostředí, ve kterém osoba vyrůstala, jaký byl její dosavadní způsob života, dosažené vzdělání, možnost zaměstnání, zájmy, koníčky, spokojenost v současném životě.

6.2 Etická pravidla rozhovorů

Pro potřeby této práce byly zaznamenány rozhovory s osmi účastníky. Tyto rozhovory byly vedeny z velké části v jejich domácím prostředí. Pouze jeden rozhovor byl veden v místě zaměstnání v době, kdy byl zajištěn naprostý klid

a anonymita rozhovoru. Se dvěma respondenty se znám osobně zhruba dva roky. S ostatními šesti jsem navázala kontakt před samotným dotazováním. Všichni respondenti byli odpovídajícím způsobem seznámeni s účelem rozhovorů, jejich zpracováním i zveřejněním a souhlasili s těmito podmínkami. Dotazování probíhalo ve dvou stádiích. V první části bylo navázání osobního kontaktu s respondentem, seznámení respondenta s prací, obsahem rozhovoru a byl mu ponechán určitý čas na rozmyšlenou, zda bude ochoten spolupracovat. Při druhém setkání došlo k samotnému rozhovoru. Délka rozhovorů se pohybuje od 10 do 25 minut.

6.3 Semistrukturovaný dotazník

Ve všech případech jsem postupovala při dotazování na základě následujících otázek:

- 1) Jaké bylo vaše dětství?
- 2) Vyrůstal(a) jste v rodině?
- 3) Jaký k vám byl přístup okolí?
- 4) Od kdy žijete v ústavním zařízení?
- 5) Absolvoval(a) jste školní výuku?
- 6) Měl(a) jste ve škole kamarády?
- 7) Jak se k vám chovali spolužáci? Učitelé?
- 8) Jaký je váš současný život?
- 9) Máte kontakt s rodinou?
- 10) Máte kontakt s vrstevníky?
- 11) Pracujete a kde?
- 12) Líbí se vám v zaměstnání?
- 13) Co máte rád(a), nerad(a)?
- 14) Co rád(a) a nerad(a) děláte?
- 15) Jste v současnosti spokojen(a)?
- 16) Jaké jsou vaše plány do budoucna?

6.4 Přepisy rozhovorů

6.4.1 Ivana

Já jsem z ústavu. Mně je 35 a pak mi bude 43. To mně bude až potom, tak to bude kulatý a pořádně to oslavím s Romanou. To je kamarádka vedle ve vesnici. Ona je dvojče, jednička, dvojka, moje dvojče. Romana, ona má na starost mě. Ona furt kupuje věci, šampon, je hodná, stará se.

Já jsem se narodila v prosinci třicátýho. Byla jsem malinká. Vzpomínám maminku, tátu, ségru, bráchu, dědu, babičku. My jsme bydleli všichni dohromady. Já jsem tam pomáhala doma čistit boty, uklízet. Tam jsem nechodila do školy. My jsme chodili až hluboko, tam jak je Valinka. Chodíme do školy teď. Chodím a líbí se mi. Máme novou učitelku. Učíme se psát, číst, počítat. Baví mě všechno. Máme hodnou učitelku. Jak paní učitelku Danu máme, Kačenku, Ivetku tam máme, pak tam máme ještě dvě učitelky. Jsou hodný. Jsou tam hodný. V pondělí jdu do školy. Teď mám prázdniny. Teď máme pondělí prázdniny, úterý, středa, čtvrtek, pátek, sobota, neděle a v pondělí jdu do školy.

Oni byli spolu živi rodiče a já jsem se stěhovala sem, do ústavu. Oni se stěhovali kousek odsud. Pak jsem pomáhala na statku, pomáhala uklízet. Pak mě škrtili, když jsem šla na operaci. Tahat se nebudu dál, tak nejsem v práci, nejsem. To bylo nařízený. Musím měnit pytlíky, cévku mám. To už mám dlouho. Asi tři tejdny jsem byla v nemocnici.

Mám ráda ovoce, banány, pomeranče, mandarinky, ale ty kedlubny nemám ráda. Lepší mám ráda jabka. Ty ovoce, ne zeleniny. Teď jsme vařili palačinky, špagety vaříme z pytlíku. Do domečku chodím na návštěvu, ale až bude hotovo, bude tam čisto, pak budu už tam spát. Zatím jsem tady, ale tam povídáme s holkama. Nemám ráda houbovou polívku. Žádný houby nemám ráda, takový ty brambory. K obědu jsme měli tu zeleninu, tu brambory a ten takový ty zelený vajíčko takový, to byl dobrý oběd. Ale taková ta polívka nudlová, to je dobrý oběd.

Hrozně ráda pracuju na dílně. Já jsem v pondělí byla, ve středu chodím, ale teď nebyla. Já to mám ráda, maluju, vyšívám takovou tu dečku křížkama. Když nechci dělat, tak jsem naštvaná. Ráda koukám na televizi, na Ordinaci. Tu dávají dneska večer, budu koukat. Na pokoji máme televizi a jsme tři. Jsou dobrý, nejsou

protivný. Tamty dvě spěj a já koukám. Oni brzo spěj. A já potom, až skončí Ordinace, tak jdu spát taky. Nemám ráda střílení, na to nekoukám. Já koukám na pohádky, na Šmoulové. Taky šly holky do bazénu a oni přijdou až v osm, ne? Potom nemají mokrý hlavy pořád, pak jsou nastydly.

Já pořád dělám s hlínou, chtěla bych udělat obraz vyšívanej. Já neumím plíst, ale háčkovat umím. Já lyžovat nemůžu. Jednou jsme byli tady na kopci, sáňkovali jsme. Nenabořili jsme se, letos není sníh. Kluci choděj do hospody, tady, co jsme měli karneval. Šla jsem za kohouta. Já jsem měla takovej ten čudlík, jsem měla, holky měly taky, byly jsme vyparáděný. Čaj jsme měly tam, já pivo nemůžu. Pak jsme měli takovou tu klobásu, jsme měli tam sušenku, jsme měli tam. Tancovali jsme. Já jsem tancovala s vozejkem. Ale bylo to hezký tam. Jsem seděla na lavičce, seděla tam na sluníčku, jsem si malovala venku. My jsme dělali jeden obrázek s Lenkou. To se takhle položí, se to nakreslí a pak se to vystřihne. Z papíru. A pak se to takhle pověsí do lampy. Na provázky se to navlíkne a do lampy se to pověsívá, aby to bylo hezký. A piju taky kafe furt, s mlíkem.

6.4.2 Kevin

Jmenuju se Kevin, je mi 22 let. Chodim do agentury. Řeknu vám něco z dětství. Já jsem byl malej, tak jsem měl brášku malýho, kterému bylo už 8 let, mně bylo 5. Ale stala se nehoda, on se totiž utopil, takže na něj ještě vzpomínáme. Dětství bylo pěkný. Strávil jsem první vánoce. Dostal jsem svoje první hračky. Vzpomínám si na těch, jako, vzpomínám si na to plyšový autíčko, takový molitanový auto, molitanový, takový to dětský. A pak jsem dostal ještě hasiče, ještě jsem dostal. Dostal jsem hasiče. A to jsem bydlel doma.

Ted'ka moje ségra bydlí daleko. Ségra je fajn. Ségra je fajn, fakt. Já jsem byl doma. V pátek jsem byl doma a ségra mi uvařila oběd, když jsem tam přijel. Dostal jsem výpečky, bramborový knedlíky a špenát a pak jsem dostal buchtu jako zákusek. Tý jsem snědl celej pekáč.

A jediný, co bysem si přál, jediný, co bysem si přál, no, ještě nad tím trošku uvažuju. Jít na nějaký, jako nějaký přednášky, no, jak to říct. No třeba o sexuální výchově, jako. Jak zacházet s dětma, čím je zabavit a to. Ale to plánuju, ale není to

ještě jistý. Chtěl bych zase se naučit jako chodit do školy a udělat ty předměty, z kterými jsem propadnul. Z fyziky, chemie, zeměpisu a dějepisu. Já, když jsem byl malej, tak jsem chodil do školy. Když jsem byl v léčebně, tam jsem došel zvlášťku, devátý rok zvláštní školy, potom devátý rok základní školy. Do té léčebny mě poslali z dětského domova. Já jsem byl hodně po ústavech, právě. Protože, když jsem byl malej, tak jsem zlobil strašně a to.

Já bych chtěl právě udělat nějakou přednášku, třeba jako něco z chemie, nějaký ty tvary nebo laser. Prostě mě bavěj ty, jak jsem byl v laboratoři, tam jsou takový tyhle chemický látky. To mě fakt zajímá, právě. A chci říct, chtěl bych udělat nějakou, abych se dostal z těch věcí, co jsem z nich propadnul a chtěl bych se stát prostě chemikem jako pomocník, abych chodil na exkurze, že bych mohl dělat i chemický látky, co mám vyrobit, co jsem vyrobil. Třeba jako co vyrábí energii, z fyziky, co vychází energii. Jako, že my jsme ve škole vzali pravítko, takhle jsme udělali a měli jsme papírky a ono se to na to lepilo, na to pravítko. Já bych chtěl hodně dělat pokusy. Jasný, že bych se musel učit, jenže nemám žádný učebnice, právě. Z kterejch bych se to moh naučit. Prostě mám zájem chodit na nějakou, že bych tam prostě jako profesor tý laboratoře, ten by mně ukázal, jaký jsou látky, co by mi vybuchlo, co není špatný, co je. Ale chtěl bych hlavně dělat pokusy.

Takže devítku jsem dodělal v léčebně a pak jsem skončil, skončil jsem v pomocný škole. Dochodil jsem desátej rok pomocný školy.

Včera jsem byl u rodičů a jak jsem jel přes ten přejezd tam, kde vy jste, tak jsem viděl nějaký lidi tam v tom krámku. Jestli tam byl Danouš. No, já jsem jel v neděli, teda v pondělí jsem jel.

Tady v ústavu jsem od 1. května. Jsem tady dlouho. Tady to je trošku útulný, ale chtěl bych bydlet samostatně. Já bydlel v chráněnce, ale chtěl bych bydlet samostatně. V agentuře cvičím, chodím do tréninkového bytu. Jako když zvládnou své dovednosti a dostanu osvědčení, že jsem to zvládnul a dokážu bydlet sám, tak není problém, abych bydlel v sám. V chráněnce to bylo něco jinýho. Ale prostě žít v ústavu donekonečna, to není nic pro mě. Sice tady se mám dobře, ale ne. Práci nemám. Tu jsem skončil, bylo to moc náročný pro mě.

Moje zájmy je rybaření. Mám už nějaký učebnice, který jsem měl z chemie, ale už je nemám. To musí bejt člověk chemikář, aby mě to naučil? Rád chodím na houby, na borůvky, na brigády. Vstávat mi dělá problémy. Uklízím rád napůl. Rád umývám nádobí a nerad si uklízím pokoj. Nejradši jím sladký a nerad jím rejžovej nákyk.

Z léčebny jsem jel do výchovného ústavu. To byl výchovný ústav. Tam se mi nelíbilo, protože ty pokoje vypadaly, ty pokoje vypadaly trošku jako, ne jako tady. To bylo jako v kriminále. A maj tam povinnosti třeba jako v půl sedmý budíček, to se mi moc nechtělo. Ale taky, co mi tam vadilo, když nám drtili prášky. To já fakt nerad. V léčebně jsem dostával celý. Z výchovného ústavu jsem přišel sem. V chráněnce mě moc nesnášeli. Mě baví být sám, chtěl bych bydlet sám.

6.4.3 Iveta

Iveta se jmenuju, bydlím v ústavu teďko, ve městě tam mám rodiče. Mám ráda kočky, ráda kreslim, chodím do keramiky tady. Já nemůžu pracovat, měla jsem nějakou operaci plic. Chodím cvičit, abych se udržovala jako to. Mám bráchu, ten má malou dceru, jmenuje se Lenička. Chodím za švagrovou, jak má máho bráchu, to je její sestra. Tady mám kamarády, kamarádky, mám se dobře. Tady pracuju, uklízíme pokojíčky. Já jsem bydlela na domečku, ale tam to nešlo, tak bydlím tady. Mám svůj byteček s tou kamarádkou nejlepší, jako. Je to prima. Do jídelny chodíme taky, ale často si něco uvaříme. Když vaříme, tak chodíme do obchodáku hezky nakupovat v sedm hodin, to je levný. To jedeme do města v sedm hodin. Já moc vařit neumím, ale aspoň trošku. Tak to je vo tom to zkusit, že jo. A ono to buď vyjde nebo nevyjde. Vaříme podle receptů, ale chodíme nakupovat. Nějaký potraviny nakoupíme a pak vaříme podle toho. Já nejsem nějak moc vybíravá.

Maminka pro mě jezdí, ale teď jsem tam dlouho nebyla, ale teď tam pojedu na víkend. O dětství povídat nechci, nebylo hezký. To jsem byla ještě doma, to jsem chodila ještě do školy. Já jsem i vyučená. Já jsem dělala ve fabrice na pase. Ale já jsem měla později zkoušky, protože jsem měla problémy spíš v chování. I na tom učňáku jsem měla problémy. Měla jsem je v okolí i v učilišti. Nějaký hloupý lidi.

Nejradši bych vybrala jednu nebo dvě nebo tři věci, co dělám. Nejradši kreslím, tancuju a chodím se psem. Kreslím tužkou, pastelkama, fixama. Kreslím

přírodu, tady nahoře mám nějaký obrázky. My jsme tady měli takovou výstavu a nejmíc jsem tam měla obrázků já. Chodíme tady po okolí.

Ale jako, když jsem bydlela ještě doma u rodičů, kam jezdím. Tam chodíme s bráchou taky na procházky. Nebo na borůvky, když jsou, tak chodíme. Tak jsem byla u kamarádky, jsme si popovídaly spolu hezky. Ta tam možná dlouho nebude. Tady není práce, tak bude dělat v cizině.

Já jsem dřív nerada žehlila, ale teďko už žehlím docela ráda. Ale zase jsem vyžehlila, jela jsem do krámu nakupovat a koupila jsem si boty. K jídlu nemám ráda hrachovou kaši, to mi nedělá dobře.

Mám tady přítele, tady v ústavu. Já s ním bydlím. Kamarádka spí se svým mužem a v tom dalším bytě, tam bydlím. Už chodíme spolu pět let. Jinak dělá v kuchyni, dneska má volno. A když má volno, tak spí. A já jsem byla s kamarádkou v krámě, pak jsme šly za kamarádem jedním. Chtěli bysme se vzít s přítelem. A on, když je v třeba v sobotu a v neděli v práci, tak jdu spát. Ale jako takhle dárky třeba k svátku nebo k narozeninám, to jo. Ta kamarádka, co bydlela vedle mého přítele, ta nás dala dohromady. Chodíme spolu na diskotéky. Máme diskotéky, odpoledne tady jsou. Nebo, když někdo něco slaví, třeba má narozeniny. To máme vždycky na jídelně, tam si vždycky pozveme kamarády. Pouštíme si muziku, třeba Michala Davida. Písničky a tancujeme tam. Od té kamarádky, ona ví, že mám ráda kočičky, ta mi dala takový velký hrníčky, který jsou tady drahý a tam mám kočičky po celým hrníčku. My máme i živý kočičky. I pejska, labradora. Teď máme i štěňata.

Mám moc ráda maminku, ta je moc hodná. Třeba, i když něco udělám špatně. A voláme si s maminkou. Někdy mluvím i s bráchou. Brácha je v Německu, ale je to dobrý. Někdy i táta nevlastní. Taky mám dvouletýho synovce. Někdy ho i hlídám, ale spíš tu malou, no. Ta už je větší, budou jí čtyři v srpnu. Já mám hodně příbuzných. Naši mají hodně rodiny. Já tady mám jednu tetu, teď je nemocná. Tak k ní chodím, to je jako moje druhá maminka.

6.4.4 Romana

Já se jmenuju Romana. Je mi 31, ne 33. Bydlela jsem doma u rodičů. Můj tatínek už nežije, už nežije můj táta. Zahynul, on byl horníkem, můj táta. Byla jsem mu na pohřeb, když jsem byla malá. Pak mám mamku, ségru mám tady ve městě, která teď je nemocná, má chřipku.

Když jsem byla malá, bydlela jsem doma a pak jsem přišla sem do ústavu. Byla jsem maličká. Byla jsem zase hubená. Když jsem přišla, bylo to divný, stýskalo se mi. Doma jsem byla jednou. Měla jsem tu kamarády, Jitušku, Marka, Frantu ne, teda. Franta byl protivnej. Takovej rozkřikanej. „Já tady nebudu, já tady nebudu.“ A sestry byly přísný. Křížek nosím, ale nemodlím se.

Chodila jsem do školy ve městě. Měla jsem tam kamarády. Škola mě bavilo. Nejvíc psaní, trochu počítat, čtení. Matiku jsem taky dělala.

Do dílny já nechodím, dělám v ústavu venku spolu s Járou. Dneska jsem byla za paní ředitelkou a jedu pracovat v čokoládě. Tak mě čeká, že jedu k doktorce na srdce, na všechno, abych tam mohla dělat.

Hrozně ráda vařím, peču, uklízím, chodíme na výlety, chodíme na bazénu. V neděli jsme byli na kočky podívat. Svoji nechci. Máme tady kočku svojí. Já mám radši psy. Nerada peru, no. A musím prát.

Tady bydlím na chráněnce. Spíš tady je to lepší než v ústavu. Tady máme klid. Nikdo nás neruší, nešťouchá, nehuláká.

Z jídla mám všechno ráda. Nejvíc maso mám ráda. Bramboráky dělám taky.

Teď chci dělat v tý čokoládě. Tam se těším. Chci zůstat na chráněnce. Mám manžela Járu. Podívej, mám krásnej prstýnek. Jára mi ho přines. Bydlíme tu spolu. Jára ho nenosí, má ho pověšenej. Je hodnej. Nezlobí, spíš rozmazluje. Nevím, jak jsme spolu dlouho. To ví Jára. Ono to utíká.

6.4.5 Jára

Jmenuju se Jára, je mi 42, vyrůstal jsem ve městě. A pak jsem v ústavu, teď na chráněnce. Ségru mám. Má muže a děti. Teďka se nevidíme.

Měl jsem prima dětství. Naši byli hodný. Někdy i na sebe zlý. Chodil jsem do školy ve městě. Ve škole byli kamarádi nějaký. Hráli jsme fotbal se školou a šlo to. Dával jsem góly. Učil jsem se dobře. Rád jsem chodil do školy. Bavila mě matematika, český jazyk a číst. Mě se líbilo všechno i ve škole. V ústavu tady jsem od osmi let, do školy jsem chodil do města. V ústavu byli kamarádi. Nejvíc Franta. Ale ten byl vždycky protivnej. I z toho důvodu jsem chtěl na byt. Bydleli jsme tam po dvou. Tety byly dobrý, jen klienti byli někdy oškliví. Já si pamatuju ještě sestry. Jako řádový. Ty byly přísný. Museli jsme se modlit a klečet. Mám ještě křížek. Ale modlím se k Stevenu.

Rád uklízím, rád pomáhám ve všem, co chtějí. Ted' pracuju v ústavu, dělám údržbáře. Hrabu, sekám, opravuju. Baví mě to, ale chtěl bych mít svojí práci. Já dělám rád všechno, mě práce baví. Já nejradši vytírám a budu muset vytřít. V chráněnce bydlím od listopadu. Nejdřív jsme chodili sem jako na zkoušku. Pak jsme šli sem. Je to lepší, než v ústavu. Tady mám klid, pohodlí a nikdo nekřičí. My si děláme svačiny, svačiny si sníme, pak chodíme na oběd v restauraci a večeri si děláme společně. Vaří Romanka. Nejdřív se dělá svačina, pak večere. Romanka vaří dobře. Já mám rád maso. Nejradši mám vajíčka. Můžu salám, můžu zeleninu, mlíko rád piju. Nemám rád řepu a fazolky.

Když přijdeme z práce, nejdřív si dáme kafe. Pak třeba uklízíme nebo jdeme nakoupit. Taky na zahrádce budeme pracovat. Tam se bude plejt. Ta paní tam má ty maliny a ty kytičky. Večer rád poslouchám hudbu. Rytmickou, disco, techno, taneční ligu. Mám tam ještě cédéčka některý, nahrávám z počítače. Taky na televizi koukáme. Nejraději koukám na Stevena Seagala. Mám i DVD tady. Taky jsem si udělal památník, tam je všude Steven Seagal. Rád chodím na počítač, ted' potřebuju novou obrazovku, monitor. Sbíráám časopisy o upíři a koukám na filmy s upíři.

6.4.6 Milda

Já jsem byl v ústavu jiným. Od malička jsem byl ve škole. Potom, bylo mi, jednou jsem byl po škole, chodil jsem za školu a dva dny mě hledali. Jsem byl schovanej na chodbě, já jsem byl schovanej na záchodě. Já jsem před nima utíkal.

Bylo mi 16 let. Byl jsem v tom ústavu, nešlo mi to tam, dali mi cigarety, kouřil jsem. Jednou jsem byl jinde, taky mi to tam nešlo, odešel jsem. Potom jsem byl tady v ústavu, tam mě chválili, byl jsem v kuchyni a teď chodím do prádelny.

Chodil jsem do školy. Učil jsem se na kuchaře.

Mám rodiče, no. Máma mě vychovávala s tátou. Máma je jako moje právní zástupce a táta. Měl jsem dva táty, ale můj první táta nestaral se o mě, neplatil alimony. Šel do vězení, já měl pět let. Soudkyně řekla, neplatí, tak nemá o mě zájem.

Jezdil jsem na dovolenou, na stanování jsem byl. Hrál jsem fotbal, ale nešlo mi to. Dostal jsem hodně i míčema.

Mám přítelkyni, jmenuje se Terka. Máme se rádi, si telefonujeme. Je z města, ale bydlí u babičky v Praze. Já bych chtěl jezdit za ní, ale musím našetřit peníze. Koníčky mám všechny, písničky, koukám na Kobra, křížovky, osmisměrky. Skládám puzzle. Všechno mě baví. Jednou mě táta naštvál. Jednou jsem byl naštvaný, protože táta dělal na zahradě. My jsme byli na zahradě a já jsem byl na...nej, no. Všechno mě baví, já rád všechno mám.

Jsem tady spokojenej. Je tady lepší v chráněnce, než v ústavu. Plány. V létě, jak bude hezky, tak mám naplánováno jet za ní. Chci ject do Prahy. Za ní chci ject, mám naplánováno. To bude všechno. Ona je daleko, babička nemůže její, je na tom špatná. Máma taky nemůže, něco měla s hlavou, byla na operaci.

6.4.7 Roman

Jmenuju se Roman, je mi 33. Já chodím za mámou tady. Teď chodím za ní do nemocnice. Nikdo neví, co jí je. Ani brácha neví. Mám dva bráchy. Bydlí tady vedle ve vesnici.

Dětství jsem měl špatný, nechci o něm mluvit. Do školy jsem chodil na základku. Škola docela šla. Už si to nepamatuju. Moc jsem nezlobil. Nejsm vyučenej.

Byl jsem u těch cikánů, obírali mě o peníze, mámu taky. Teďka dělám

v prádelně v ústavu s Mildou. Baví mě to, jsme tam čtyři chlapi. V ústavu jsem od září, bydlel jsem chvíli u bráchy a odvezl mě do ústavu. Protože brácha zjistil, že mě vydíraj. Už je zavřenej na osm let za vydírání, za týrání. Kradl dřevo v lese. Nevím, jak to bylo dlouho. Dlouho. V ústavu to docela šlo, ale tady na chráněnce je to lepší. Je tady větší klid. Když nejsem v práci, poslouchám hudbu, Queeny. Jinak mě baví úplně všechno. Romana vaří dobře, nejsem vybíravý. Já vařit neumím.

6.4.8 Jaromír

Jmenuju se Jaromír a jsem tady už hodně dlouho. Jsem tady od devíti roků – 1966. Bylo mi devět let, když jsem sem přišel a je mi 56. Žil jsem s jeptiškama místo rodiny, takhle nás strkali do ústavů. Neměli jsme to hezký. Život to nebyl žádný peříčko. V prvním ústavu jsem byl u Benešova. Pak jsem byl v jiným daleko. A pak jsem byl tady a tam jsem nejdýl. Je to taková dlouhá budova. A pracuju tady ve škole jako školník. Každý den jezdím tři kilometry tam a zpátky. Na kole jezdím rád, tak to jde. Osmnáct roků už jsem tady byl pátýho února. Předtím jsme byli nahoře, ale osm let už jsme tady.

Rodiče jsem nepoznal, ani bráchu, ani sourozence. Jsem se narodil a šel jsem rovnou do ústavu. Já jsem do školy nechodil, nás učily jeptišky. Počítat, psát v ústavu. Museli jsme pracovat, neměli jsme to lehký. Museli jsme to všechno uklízet, bylo to těžký. Dvanáct nás bydlelo na pokoji. Představte si, dvanáct na pokoji. Každý den vstávat takhle ve čtvrt na šest do práce, ani žádnéj odpočinek, představte si to. Nebyla to žádná sranda.

Ted' je to dobrý, ted' jsem svůj pán, můžu jezdit na výlety, dělat si, co chci. To jsme dřív nemohli. Nejsem vyučenej, školy nemám. Ani vysokou, ani žádnou střední, ani žádnou. Číst a psát mě naučily jeptišky. Co potřebuju, to si spočítám. V penězích se trochu vyznám. Když je tam víc nul, tak už se mi to hůř počítá.

Pořád bydlím v ústavu, mám tam svojí garsonku se sprchou a záchodem. Televizi. Zlatý to, co je. Už bych neměnil. To vám můžu říct, jsem sám doma. Nikoho neruším, nikdo neruší mně. Jsem spokojenej. Toho si velice vážím. Takhle sám bydlím od devadesátýho šestýho roku. Mezitím jsem byl na osmnáctce, tam jsme bydleli po dvou, po třech. A ted' už bydlím sám. Když se chci s někým vidět, tak

se někde sejdeme a popovídáme.

Jídlo si kupuju. Moc nevařím, obědy mi vozej. Já tam nemám ani vybavení, žádnéj sporák. K snídani si koupím pomazánky, džemy, sejry. Mám postaráno, jednou za měsíc zaplatím. Já jsem hodně polívkovej, jsem na sladký a nemusím maso. Mně nechutná maso, ale zase jím ryby a konzervy. Nejvíc mám rád tavený sýry. Balený kostky v krabičkách. Nepiju a nekouřím. Spíš si rád dojdu na kafe a dortíček do cukrárny.

Pracuju, dělám údržbářský práce. Dneska jsem s chlapama natíral ty lavičky. Tohle dělám pro ústav a pak jdu uklízet sem. Já se nenudím, mně práce baví a vždycky si nějakou najdu.

My jsme stará škola. Vidíte, že jsme dobře vychovaní. Že pomůžeme třeba s taškama. To dneska ty ničemové akorát okradou. Ty mě třeba tenkrát zflákali ve vlaku, když jsem jim řek, že by tam neměli kouřit. Dneska si to dovolujou, třeba ty čtrnáctiletý kluci. Co vrazili ten šroubovák tomu vychovatelovi do krku. Za chvílku, abyste se bála vystrčit nos ze dveří. Mně se to jako nelíbí.

Já jsem věděl hned v osmdesátým devátým. Ani vzdělání nemám, ale nejsem blbej. Každěj říkal: „Máme demokracii.“ A já jim říkal, že budete mít demokracii, ale se vším. Komunisti nebyli svatouškové, bylo to přísný. Nemohli jsme jezdit na západ. Museli jsme chodit do práce, ale nikdo neměl čas na lumpárny. Dělalý se trochu lumpárny, ale ne jako ted'ko. Ted'ko se to valí jak lavina. Já jsem to zažil. Já chodil do práce a neměl čas na lumpárny. Třeba znám kluky, který byli taky dobrý, ale pak se chytli špatný party a jak potom k tomu ta máma přijde.

Každej rok jezdím na dovolenou. Pak mám kamaráda, kterej tady u kostela dělá v servisu. Já do hospody nechodím, ale do restaurace zase někdy ano. Na knedlíky, svíčkovou. Ale, jak už jsem říkal, nekouřím a nepiju. Každou neděli za mnou chodí kamarád na návštěvu. Ale, abych u toho pil pivo a kouřil a vyhazoval peníze, takovej já nejsem. Já si radši ušetřím a koupím si hodinky.

Rád hodiny opravuju a sbírám. Jak to vlastně vzniklo. Když jsem byl malej kluk, my jsme měli takový plastový hodiny, kde byly barevný kolečka. A sestra

je nesla na ruce a já se jí zeptal, jestli je chce vyhodit. Tak jsem jí poprosil, aby mi je dala. Tak jsem je rozebral a složil a oni fungovaly. To je asi dědictví, to je gen. A za hodinu jsem přišel a ukázal jsem je tý sestře. Ta měla radost a od té doby mě to baví. A pak mi dala budíka a hodinky na opravu. A takový mám vzpomínky.

Kdybyste viděla můj pokoj, tak tam je hodin jako u hodináře. Nemám je puštěný, mám je tam jen jako ozdobu, jako sběratel. No, spokojenej jsem. Strašně rád jezdím na vejlety, do Liberce, do Český Lípy, do Mladý Boleslavi. Radši jezdím vlakem, než autobusem. Protože autobus je poruchovější.

6.5 Analýza získaných dat

Pro analýzu získaných dat bylo využito tzv. otevřené kódování. Jednotlivé údaje v rozhovorech byly kódovány a posléze rozděleny do kategorií na základě kladených otázek. Většina kategorií odpovídá sledu těchto otázek. Některé se vynořily v průběhu zpracování.

Všichni respondenti tohoto dotazování jsou dospělí lidé ve věku od 22 do 56 let. Jeden účastník je ve věku 22 let, tři z osmi účastníků jsou ve věku mezi 30 – 40 lety, jeden respondent ve věku mezi 40 – 50 lety a jeden je starší než 50 let. Dva z účastníků neuvedli svůj přesný věk.

6.5.1 Rané dětství

Sedm z osmi respondentů prožilo alespoň část svého dětství v rodině. Znají své rodiče, nejbližší rodinu, dva z nich zmiňují i širší rodinu. Mají vzpomínky na život v blízkosti rodičů.

Jeden respondent svou rodinu nezná. Od narození žije v ústavní péči.

Tři z osmi dotazovaných nepovažují své dětství za hezké. Dva z nich se přímo vyjádřili, že o něm nechtějí mluvit. Jedna z nich přesto zmínila své neshody s okolím a přiznala své problematické chování. Další z těchto osob popisuje zejména přísný styl výchovy řádových sester, velké množství práce a špatné sociální podmínky v ústavu.

Dva z dotazovaných zažili v dětském věku tragédii v podobě úmrtí v blízké

rodině. Jeden z nich však vzpomíná na hračky, které dostal k Vánocům. Druhá dotazovaná zmiňuje brzký nástup do ústavního zařízení a stesk po domově.

Dva z respondentů se ke kvalitě svého dětství nevyjádřili.

Jeden z účastníků vzpomíná na své dětství jako hezké. Pouze zmiňuje nehody mezi rodiči.

6.5.2 Umístění do ústavní péče - věk

Všichni respondenti byli během svého života umístěni do ústavní péče.

Jeden z nich byl v ústavní péči od narození, tento účastník byl během svého života ve třech ústavních zařízeních. V tomto posledním je od věku 9 let.

Další dva uvádějí, že byli malí nebo je to dávno.

Další účastník uvádí přesně, že je v ústavu od osmi let.

Další z dotazovaných přišel do ústavu zhruba před rokem, tedy v době dospělosti.

Zbylí tři respondenti neuvádějí žádné bližší údaje k době umístění do ústavní péče.

6.5.3 Počet a druh ústavních zařízení během života

Pět z osmi dotazovaných uvádí, že bylo během svého života umístěno pouze v jednom ústavním zařízení. Zbylí tři vystřídali několik ústavních zařízení různého typu (dětský domov, diagnostický ústav, výchovný ústav, psychiatrická léčebna, domov pro osoby se zdravotním postižením).

6.5.4 Povinná školní docházka

Dva z osmi účastníků v dětství neabsolvovali povinnou školní docházku. Jedna respondentka absolvuje školní docházku v dospělosti, druhý ne. Ten byl v dětství vyučován řádovými sestrami v rámci ústavu.

Zbýlých šest respondentů absolvovalo v dětství povinnou školní docházku. Jeden z nich upřesňuje, že absolvoval výuku na zvláštní a pomocné základní škole. Tento dotazovaný také vyjadřuje svou touhu doplnit si vzdělání z předmětů, ve kterých pociťuje, že jako dítě selhal. Je zaujatý zejména technickými předměty –

fyzikou a chemií. Dva účastníci uvádí, že se vyučili.

Účastníci výzkumu vyjadřují svůj vztah ke škole jako celku takto:

Tři z osmi účastníků uvádějí kladný vztah. Jedna z dotazovaných, která si doplňuje školní vzdělání v současnosti, uvádí přímo spokojenost s učiteli a vyjadřuje potěšení ze školní výuky. Do školy se těší i v době prázdnin.

Jeden z respondentů vyjadřuje spíše spokojenost, ale už si školní docházku příliš nepamatuje.

Dva z dotazovaných svůj vztah ke škole neuvádějí.

Pro jednoho nebyla školní docházka, na základě jeho vzpomínek, nejspíše příliš kladně vnímána a zbylý jeden školu nenavštěvoval.

6.5.5 Vztah k vrstevníkům v době dětství

Z osmi dotazovaných má jen jedna účastnice negativní vzpomínky na vztahy s ostatními dětmi, dva z nich uvádějí jednak kamarády, ale i děti, se kterými si nerozuměli a zbylých pět tyto vzpomínky vůbec neuvádí.

6.5.6 Současný život – způsob bydlení

Ze všech respondentů v současnosti dva bydlí v chráněném bydlení samostatně, dva bydlí v chráněném bydlení společně jako partneři. Jedna účastnice se chystá k bydlení v samostatném bytě v rámci ústavu. Jedna účastnice bydlí v samostatném bytě v ústavu společně se svým přítelem. Jeden účastník bydlí sám v samostatném bytě v ústavu. Poslední dotazovaný odešel z ústavu bydlet do chráněného bydlení a po čase se vrátil na vlastní žádost zpět do ústavu. Momentálně vyvíjí veškeré aktivity k tomu, aby mohl bydlet samostatně v podporovaném bydlení. Mimo jiné zdokonaluje své schopnosti a dovednosti v tréninkovém bytě.

6.5.7 Kontakty s původní rodinou v současnosti

Čtyři z dotazovaných udržují v současnosti styky s původní rodinou. Z toho jedna respondentka udržuje poměrně bohaté styky s maminkou i se sourozenci a

jejich rodinami. Uvedla, že příležitostně hlídá neteř i synovce a stýká se se svou tetou, která je jako její druhá maminka. Další z dotazovaných se stýká s maminkou a s bratry. Jeden z účastníků hovoří pouze o kontaktech se sestrou. Poslední z nich pouze s matkou.

Tři z respondentů se s rodinou nestýkají vůbec.

Jedna z dotazovaných se v tomto smyslu vůbec nevyjadřuje.

6.5.8 Kontakt s vrstevníky

Čtyři z respondentů se nevyjadřují o kontaktech s vrstevníky, ale dva z nich žijí ve společné domácnosti v chráněném bydlení. Hovoří pouze o společném životě. Třetí z dotazovaných hovoří o své přítelkyni, která žije mimo domácnost. Poslední se nevyjadřuje vůbec.

Tři z dotazovaných hovoří o kontaktech s dalšími lidmi. Jedna z nich hovoří o velmi dobré kamarádce. Druhá udržuje poměrně bohatý společenský život. Za kamarádkou dojíždí i do vzdáleného města. Třetí z dotazovaných sice vyjadřuje, že je rád sám, ale zároveň udržuje přátelské styky s několika dalšími lidmi.

Jeden z dotazovaných uvádí, že je rád sám. Domnívá se, že ho spolubydlící v chráněném bydlení nesnášeli.

6.5.9 Partnerský život

Tři z dotazovaných žijí se svým partnerem ve společné domácnosti. Dva jsou sezdáni. Jedna o sňatku s přítelem uvažuje.

Jeden z dotazovaných uvádí přítelkyni, se kterou nežijí ve společné domácnosti, ale mají se moc rádi.

Čtyři z respondentů partnera neuvádějí.

6.5.10 Zaměstnání

Čtyři z dotazovaných jsou zaměstnání jako pracovníci domova pro osoby se zdravotním postižením. Dva z nich pracují v údržbě a dva v prádelně. Za tuto práci jsou honorováni. Jeden z těchto respondentů dříve pracoval na volném trhu práce, ale tu ukončil z důvodu týrání ze strany zaměstnavatele.

Dva z respondentů pracovali na volném trhu práce, ale ze zdravotních důvodů museli tuto činnost ukončit. Jedna respondentka přesto pracuje v socioterapeutické dílně, nejraději pracuje s keramickou hlínou, ale také vyšívá a háčkuje.

Jedna respondentka uvádí, že ze zdravotních důvodů pracovat nemůže. Vypomáhá s úklidem v prostorách domova pro osoby se zdravotním postižením.

Jeden z dotazovaných pracuje na volném trhu práce (jako školník) a také provádí údržbářské práce pro ústavní zařízení, ve kterém žije.

6.5.11 Spokojenost v zaměstnání

Tři z dotazovaných vyjadřují spokojenost v zaměstnání.

Dva z respondentů uvádějí, že pracují rádi. Jeden z nich by uvítal samostatnou práci. Druhá se těší na očekávanou změnu v zaměstnání.

Tři z účastníků se k tomuto tématu nevyjadřují.

6.5.12 Účast na domácích pracích

Čtyři z respondentů neuvádějí žádnou účast na domácích pracích. Dva z nich se zmiňují, že nevaří. Jeden uvádí, že vařit neumí. Druhý si připravuje pouze jídlo z polotovarů, teplé obědy mu dovážejí.

Tři z účastníků uvádějí, že provádějí domácí práce s radostí. Jedna z nich uvádí nakupování a občasné vaření. Dříve nerada žehlila, ale už tuto činnost vykonává ráda. Občas se za ní odmění nákupem něčeho pro radost. Další účastnice velmi ráda vaří a peče. A poslední respondent rád uklízí, zejména vytírá podlahu.

Jeden z dotazovaných vyjadřuje, že rád umývá nádobí a nerad uklízí pokoj.

6.5.13 Zájmy a koníčky

Zájmy jsou značně různorodé.

Jedním ze společných zájmů pro čtyři z respondentů je poslech hudby. Jedna z účastnic jej spojuje s tancem. Zejména uvádí disco hudbu, skladby Michala Davida. Další z respondentů uvádí rytmickou hudbu, disco, techno, taneční hudbu. Jeden se nevyjádřil o druhu hudby. A poslední poslouchá skladby skupiny Queen.

Tři z osmi účastníků spojuje zájem sledování televize. Jedna z těchto účastnic

ráda sleduje televizní seriály a pohádky. Nerada sleduje akční filmy se střelením. Další účastník má v oblíbě zejména filmy se Stevenem Seagalem a o upírech. A poslední rád sleduje seriál Kobra 11.

Mezi poslední společné zájmy patří výlety, které uvádějí jako své koníčky dva z dotazovaných.

Jedna z dotazovaných uvádí, kromě sledování televize, jako další koníčky ruční práce a malování.

Pro dalšího z účastníků je největším koníčkem rybaření. Dále rád chodí na houby, borůvky a brigády.

Další z respondentek uvádí, kromě hudby a tance, jako další koníčky kreslení, procházky se psem, kočky, sběr borůvek.

Pro další z dotazovaných je, kromě výletů, důležité plavání.

A její partner velmi rád poslouchá hudbu, sleduje televizi a DVD a sbírá časopisy o upírech.

Další, kromě poslechu hudby a sledování televize, holduje řešení křížovek a osmisměrek a rád skládá puzzle.

Jeden z respondentů relaxuje při poslechu hudby, jmenovitě skupiny Queen.

A poslední z nich rád jezdí na kole, velmi rád chodí na výlety, ale největším koníčkem je pro něj sbírání a opravy hodin.

6.5.14 Neoblíbené činnosti

Šest z osmi respondentů nenašlo žádnou neoblíbenou činnost.

Jeden z účastníků nerad vstává.

Jedna z dotazovaných nerada pere.

6.5.15 Oblíbené a neoblíbené potraviny a pokrmy

Dva z osmi respondentů se vyjádřili, že nejsou v jídle vybíraví. Ale jedna z nich nemá ráda hrachovou kaši. Nedělá jí dobře.

Jeden z nich se k otázce nevyjádřil.

Další z dotazovaných má ráda ovoce a nudlovou polévku, nemá ráda

zeleninu, houby ani houbovou polévku. A pije hodně kávy s mlékem.

Jeden z respondentů má rád sladké, ale nemá rád rýžový nákyp.

Jedna z účastnic má ráda všechno, zejména maso a bramboráky.

Další z respondentů má rád maso, vejce, salám, zeleninu, mléko a nemá rád řepu a fazolky.

A poslední z dotazovaných má rád polévky, sladké, ryby, konzervy, tavené sýry a nemá rád maso. Občas si zajde do cukrárny na kávu a dortíček a někdy zavítá na oběd do restaurace. Uvádí, že nepije alkohol a nekouří.

6.5.16 Spokojenost se současnou situací

Šest z osmi dotazovaných vyjádřilo spokojenost se svou současnou životní situací. Čtyři z nich prohlásili, že život v chráněném bydlení je lepší než v ústavním zařízení. Oceňují klid, soukromí. Další přímo vyjádřil, že už by svou současnou situaci nechtěl měnit.

Dva zbylí účastníci se k otázce nevyjádřili.

6.5.17 Plány do budoucna

Čtyři z účastníků se k této otázce nevyjádřili.

Jedna z dotazovaných se těší na oslavu narozenin se svou kamarádkou a na stěhování do jiné části domova pro osoby se zdravotním postižením.

Další z účastníků by se rád účastnil přednášek v oblasti sexuální výchovy (jedná se spíše o práci s dětmi), chemie a fyziky. Zejména ho zajímají chemické a fyzikální pokusy a byl by rád, kdyby ho s těmito zákonitostmi někdo seznámil. Dále by moc rád osvědčil svou způsobilost pro samostatné bydlení a přestěhoval se z domova pro osoby se zdravotním postižením do objektu, kterým disponuje agentura poskytující služby podporovaného bydlení. Velmi touží bydlet samostatně.

Jedna s respondentek se těší na změnu zaměstnání a chtěla by bydlet i nadále v chráněném bydlení.

Jeden z dotazovaných by chtěl jet v létě navštívit svou přítelkyni do místa jejího bydliště.

6.5.18 Nezařaditelné informace

Jedna z respondentek vzpomínala na karneval, kterého se zúčastnila. Popsala svou masku, pohoštění. Vyprávěla, jak tančila na vozíku a poté odpočívala na lavičce a malovala si. Dále se pokusila mi vysvětlit určitou techniku tvorby stínidla na lampu.

Další z účastníků si stěžoval, že mu vadilo, když jim ve výchovném ústavu drtili léky. A že se mu nelíbil brzký budíček, ani celkové prostředí.

Třetí z dotazovaných oceňuje dárky od svého přítele a kamarádky.

Čtvrtá z respondentů dává najevo svou lásku ke svému manželovi.

Její manžel částečně přibližuje svůj denní režim.

Další z dotazovaných vzpomíná na odsouzení svého otce za neplacení výživného. Ale také na to, jak jezdil na dovolenou stanovat a pokoušel se sportovat.

Jeden z dotazovaných neuvádí žádné zvláštní vzpomínky nebo údaje.

Poslední z účastníků vyjádřil svůj názor k politickým a celospolečenským otázkám. Porovnává život během totalitního režimu a současné politické situace. Dnešní život shledává jako nebezpečnější a horší než v době totality. Sám byl napaden ve vlaku, když se ohradil proti kouření spolucestujících. Dále uvádí, jak se dostal ke svému koníčku oprav a sbírání hodin.

6.6 Shrnutí výzkumu

Nahlédli jsme do životů osmi lidí jejich vlastníma očima. Všechny rozhovory byly vedeny v uvolněné, přátelské atmosféře. Účastníci vypovídali spontánně a bez zjevných zábran. Pokud nechtěli na otázku odpovědět, otevřeně tuto skutečnost sdělili a nadále nebyli nuceni k výpovědi. Když se přesto rozhodli o uvedené věci hovořit, byla tato výpověď zaznamenána a zpracována v analýze dat.

6.6.1 Dětství

Svou cestu jejich životy jsme nastoupili v dobách dětství, které bylo zřejmě poznamenáno nálepkou mentálního postižení. Podle získaných údajů byla většina z nich v raném věku umístěna do ústavního zařízení, což zcela odpovídalo přístupu k osobám s mentálním postižením z hlediska paradigmatu převládajícího v období od druhé světové války po devadesátá léta 20. století.

Ve dvou případech není zcela jasné, v jakém věku byli respondenti umístěni do ústavního zařízení. Jedna z dotazovaných v rozhovoru nejdříve odmítla o dětství hovořit, posléze se rozhovořila ve smyslu svého vlastního problematického chování, ale i nepřátelského okolí i v době, kdy byla v učilišti a podle svých slov ještě bydlela doma. Proto se domnívám, že byla do ústavního zařízení umístěna až v této době. Druhý uvádí, že byl od malička ve škole, hovoří o různých ústavních zařízeních, kde byl v dětském věku, ale zároveň se zmiňuje, že ho vychovávala máma s tátou. Není jasné, zda je myšlen biologický otec nebo otčím.

Ostatní dotazovaní byli, až na jednu výjimku, umístěni do ústavního zařízení v dětském věku. Jeden z nich zmínil umístění v několika různých zařízeních a jeden svou původní rodinu nikdy nepoznal.

Jejich dětství zřejmě nebylo příliš šťastné, prožili v dětském věku tragédie, odloučení od rodin, stesk, přísnou ústavní výchovu ve velkém kolektivu. Můžeme si jejich dětství představit jako stálý pobyt na pionýrském táboře bez možnosti návratu. O této skutečnosti svědčí to, že se z velké části odpovědi vyhnuli nebo přímo vyjádřili neochotu o dětství hovořit. Pouze jeden z nich uvedl, že měl „prima dětství“.

6.6.2 Období povinné školní docházky

Další kapitolou jejich života, které jsme se věnovali, bylo období školní docházky, vztah k učitelům i k vrstevníkům v té době. Většina z nich získala alespoň základní vzdělání, či základy vzdělání. Dvěma z nich se podařilo vyučit některému učebnímu oboru. Dva z respondentů neabsolvovali povinnou školní docházku. Je až dojemné, s jakým zaujetím a radostí právě jedna z respondentek, která uskutečňuje školní docházku v dospělosti, vypráví o škole, učitelích a jak se těší do školy. Mezi ostatními takové nadšení nepanovalo. Téměř žádný z nich neuvádí příliš detailně kontakty s vrstevníky. Vlastně pouze dva z respondentů uvádějí kamarády z dětství. Jedná se o osoby, které svůj život prožívají stále v jednom zařízení a zřejmě se stále stýkají s lidmi z dětství.

6.6.3 Současné kontakty s rodinou a vrstevníky

Mezi lidmi jsme zůstali a přesunuli jsme se z dětství do současnosti. Zajímaly mě zejména současné kontakty s rodinou i s vrstevníky. Polovina z nich udržuje v současnosti podle vlastních výpovědí kontakty s původní rodinou. Pouze jedna z nich je ve stálém kontaktu nejen s rodiči a sourozenci, ale i se širší rodinou. Tato respondentka má také poměrně bohatý společenský život. Žije s přítelem, navštěvuje známé a kamarády i ve vzdálenějších místech. Tři z dotazovaných žijí zejména svým partnerským životem. Jeden z respondentů je podle svého vyjádření, po špatných zkušenostech při soužití v chráněném bydlení, nejraději sám. Přitom se jedná o upřímného, veselého a upovídaného člověka. Další účastník se také vyjadřuje, že je rád sám, ale na druhou stranu udržuje přátelské vztahy s několika osobami ve svém okolí a pravidelně navštěvuje další kamarády. Určitou odtažitost při kontaktu s ostatními lidmi bychom možná mohli vysvětlit nuceným sdílením životního prostoru mnoha cizími lidmi v minulosti, nedostatku soukromí, které si v současné situaci a podmínkách tito lidé velmi cení a chrání.

6.6.4 Současné bydlení

Zároveň s postupnými změnami paradigmatu a společenskými změnami v přístupu k lidem s postižením se také mění podmínky jejich života. Jednou z nejdůležitějších změn, která se udála v jejich životech, je změna způsobu bydlení. Mezi mými respondenty jich polovina žije v chráněném bydlení. Uvádějí svou spokojenost, důraz kladou na klid a soukromí, které v ústavních podmínkách postrádali. Další tři žijí sice v ústavním zařízení, ale v samostatných bytových jednotkách. Zde uvádějí také svou spokojenost s úrovní bydlení, také oceňují možnost užívat soukromí a pokud zatouží po kontaktu, stačí otevřít dveře. Poslední z nich má se spolubydlícími v chráněném bydlení špatné zkušenosti a vyvíjí různé aktivity pro možnost života v podporovaném bydlení.

Při rozhovoru s vedením jednoho z ústavních zařízení bylo však také zmíněno, že mají poměrně velký problém obsadit volná místa v chráněných bydleních klienty. Většina z nich o tuto životní změnu nemá zájem. Ústav považují za svůj domov, jsou obklopeni lidmi, se kterými se často znají od dětství a změnu

by chápali jako nepříznivou. A to i přesto, že chráněná bydlení nebývají v příliš vzdálených lokalitách od samotného ústavního zařízení. Je to i z toho důvodu, že klienti žijící samostatně často dojíždějí do ústavu do zaměstnání. Přesto ti, kteří k této změně sebrali odvahu, si tuto volbu pochvalují a nechtěli by se vrátit zpět. Možná právě tito klienti budou vzorem i pro ty ostatní, nerozhodné.

6.6.5 Zaměstnání

Zde jsme se dostali k otázce zaměstnání. Většina účastníků je zaměstnána pro potřeby ústavu. Při této části rozhovoru jsem u některých respondentů pocítovala určitou rezignaci. Ve smyslu, že ideální to není, raději by něco jiného, ale práce obecně je nutná. Nejsem si však jistá, jak by vypadal výzkum provedený ve stejném duchu mezi intaktní populací. Skutečně spokojeni s pracovní náplní se zdáli dva respondenti. Jeden, zaměstnaný jako školník a vypomáhající v ústavu a druhá, pracující v socioterapeutické dílně.

6.6.6 Oblíbené a neoblíbené potraviny a pokrmy

Při rozhovorech mě zpočátku trochu překvapilo, že na dotaz: „Co máte a nemáte rád(a)?“ jsem vždy dostala odpověď odkazující na jídlo. Takže jsem pochopila nepřesnost svého dotazu a přeformulovala jsem ho ve smyslu: „Co rád(a), nerad(a) děláte?“. Ale pro úplnost už jsem pokračovala i ve zjišťování stravovacích návyků. Je pravda, že tato část rozhovorů byla velmi příjemná.

6.6.7 Záliby a neoblíbené činnosti

Další, možná překvapivou, skutečností je množství a rozsah koníčků, které tito účastníci uvádějí. Každý z nich má alespoň jeden koníček, o kterém dokáže velmi zaujatě vyprávět. Většinou však jsou schopni a ochotni vyjmenovat několik činností. Na druhou stranu je velmi obtížné se dopátrat neoblíbených činností.

6.6.8 Spokojenost s životem, plány

Spokojenost se svým současným životem vyjadřuje šest z osmi dotazovaných. Úroveň plánů do budoucna se zdá být úměrná s pocitem spokojenosti v současném

životě. Ten z dotazovaných, který se nezdá být příliš spokojen se svým životem, má také největší plány do budoucna. Čím větší spokojenost respondenti vyjadřují, nebo ji nechávají pocítit, tím běžnější a dosažitelnější plány do budoucna mají.

6.6.9 Nezařaditelné údaje

Na závěr analýzy jsem umístila oddíl nezařaditelných údajů. Jedná se o jednotlivé informace, které se vynořily v průběhu rozhovoru a následného zpracování. Zejména zcela otevřený názor na politickou a společenskou situaci, který naprosto přirozeně vyplynul v průběhu rozhovoru s jedním z respondentů byl pro mě zajímavým a příjemným zjištěním.

7. Závěr

Vtěsnat lidský život do několika otázek a půlhodinového rozhovoru je zcela nemožné. Mým cílem v této práci bylo pomoci nahlédnout do životů a myšlení lidí s mentálním postižením, kteří byli tak laskaví a prostřednictvím rozhovorů nám to umožnili. Tyto výpovědi jsem se snažila podložit dalšími informacemi o podmínkách, ve kterých tito lidé vyrůstali a žili v minulosti a s čím se potýkají v současnosti. Touto cestou jsem chtěla alespoň částečně přispět k náhledu na změny probíhající ve společnosti v souvislosti s touto problematikou. Zdá se, že v současnosti probíhající transformace ústavních zařízení vede ke spokojenějšímu životu některých jejich klientů. Přesto se domnívám, že je velmi důležité, aby se veškeré změny odehrávaly s citem, po důkladné analýze. Aby se naslouchalo tomu, co sami lidé s postižením chtějí nebo nechtějí. Aby se nerozhodovalo plošně, bez ohledu na jejich již vytvořené vazby k místu nebo k dalším osobám. Aby docházelo k jejich začleňování do většinové společnosti nenásilnou formou pro obě strany – osoby s postižením i osoby bez nálepky postižení.

8. Seznam literatury, zdroje:

ČERNÁ, M., NOVOTNÝ, J., STEJSKAL, B., ZEMKOVÁ J., *Kapitoly z psychopedie*.

Praha : Karolinum, 1995. ISBN 80-7066-899-7

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum – základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.

ISBN 978-80-262-0219-6

MATOUŠEK, O. A KOL., *Sociální služby*, Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-

310-9

PIPEKOVÁ, J. et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2010. ISBN 978-

80-7315-198-0

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*. Praha : Portál,

2009. ISBN 978-80-7367-647-6

ROGERS, C. R., *Způsob bytí*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-233-5

ŠIŠKA, J., *Mimořádná dospělost*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0992-4

ŠIŠKA, J., LATIMIER, C., KÁŇOVÁ, Š., *Do školy se chodit musí: Aplikační možnosti holistického přístupu při studiu životních drah mladých dospělých se zdravotním postižením*. In Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference EVROPSKÉ PEDAGOGICKÉ FÓRUM 2012 - PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY VÝUKY. Hradec Králové : EPF, 2012, s. 469-475

ŠVARCOVÁ, I., *Mentální retardace*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-821-X

VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-246-

0841-3

VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O., *Psychopedie – didaktika mentálně retardovaných*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1992. ISBN 80-7067-211-0

CEDR – komunitní centrum dostupný online: <http://os-cedr.cz/> [cit. 20. května 2014]

Domov pro osoby se zdravotním postižením Brtníky dostupný online:
http://www.dozpbrtniky.cz/?page_id=175 [cit. 16. března 2014]

Domov pro osoby se zdravotním postižením Oleška-Kamenice dostupný online:
<http://dozp-oleska-kamenice.cz/> [cit. 10. května 2014]

Integrované centrum Horní Poustevna dostupné online: www.ichp.cz [cit. 16. března 2014]

Propagační brožura o DOZP Kytlice dostupná online:
<http://www.dozpkytlice.cz/propagacni-brozura-o-dozp-kytlice/d-1045/p1=1077> [cit. 20. března 2014]

Sociální práce a sociální služba dostupné online: www.mpsv.cz/cs/9 [cit. 14. března 2014]

Sociální služby zabezpečované příspěvkovými organizacemi Ústeckého kraje – situační přehled, dostupné online: http://www.kr-ustecky.cz/vismo/zobraz_dok.aspx?id_org=450018&id_ktg=99512&p1=202345. [cit. 10. března 2014]

Speciální základní škola a Praktická škola, Rumburk dostupné online:
<http://www.speczsrumburk.estranky.cz/> [cit. 10. února 2014]

Speciální základní škola a Praktická škola Šluknov dostupné online:

www.speczssluknov.cz [cit. 15. února 2014]

Speciální základní škola a Mateřská škola Varnsdorf dostupné online:
www.specvdf.estranky.cz [cit. 15. února 2014]

Úřad práce České republiky – krajská pobočka Ústí nad Labem, kontaktní pracoviště Rumburk dostupné online: <https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/ulk/kop/rumburk> [cit. 16. května 2014]

Ústav sociální péče Lobendava dostupný online:
http://www.usplobendava.cz/data/?page_id=97 [cit. 15. března 2014]

Základní a praktická škola Gabriely Pelechové v Dolní Poustevně dostupné online:
www.skolygpb.cz [cit. 11. února 2014]

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání dostupný online: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon> [cit. 15. května 2014]

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách dostupný online:
<http://www.mpsv.cz/cs/7334> [cit. 20. dubna 2014]

Zákon 435/2004, Sb. o zaměstnanosti dostupný online:
http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zoz_1.5.2014.pdf [cit. 16. května 2014]